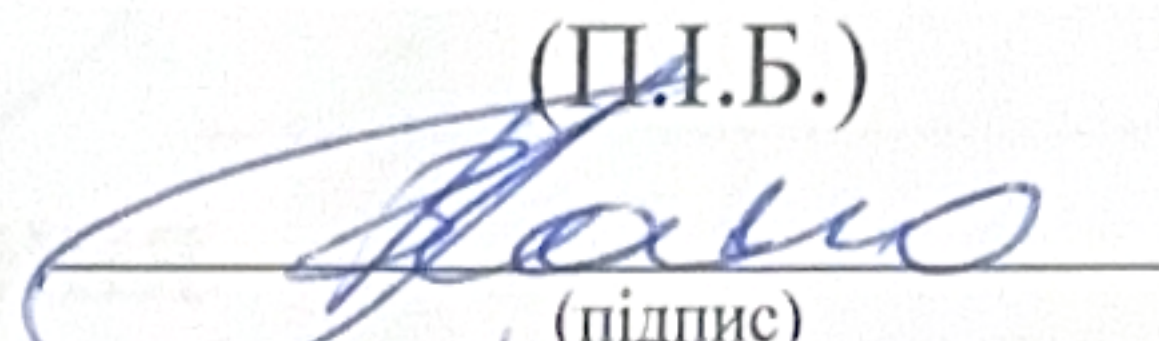

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Факультет економіки та управління
Кафедра міжнародної економіки

«Допущено до захисту»
Завідувач кафедри
міжнародної економіки
доктор економічних наук, професор
Лойко Валерія Вікторівна
(П.І.Б.)

(підпис)
«08» грудня 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Міграційні процеси у контексті глобалізації світової
економіки: форми, наслідки та регулювання»

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ

Міжнародна економіка

другого (магістерського) рівня вищої освіти

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність: 051 Економіка

Виконав

студент групи МЕМ-1-24-1.4д

(шифр групи)

Самандаров Сергій Володимирович
(П.І.Б.)

(підпис)

Науковий керівник

доктор економічних наук, професор
(науковий ступінь, вчене звання)

Ушенко Наталія Валентинівна
(П.І.Б.)

(підпис)

Київ – 2025

КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ

Освітній ступінь – *магістр*

Галузь знань – *05 «Соціальні та поведінкові науки»*

Спеціальність – *051 «Економіка»*

Освітньо-професійна програма – *«Міжнародна економіка»*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри міжнародної економіки

 д.е.н., професор Лойко В.В.

"___" _____ 2025 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ

Самандарова Сергія Володимировича

1. Тема роботи: Міграційні процеси у контексті глобалізації світової економіки: форми, наслідки та регулювання

керівник роботи: д.е.н., професор Ушенко П.В.

затверджені розпорядженням ФЕУ від "___" _____ 202__ року № _____

2. Строк подання студентом роботи: 02 грудня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи: наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених з питань міграції та глобалізації; статистичні дані Міжнародної організації з міграції; аналітичні матеріали Організації Об'єднаних Націй; дані Світового банку щодо грошових переказів мігрантів; статистична інформація Державної служби статистики України; дані Державної міграційної служби України; законодавчі та нормативно-правові акти України у сфері міграції; аналітичні звіти міжнародних організацій; дослідження провідних світових міграційних центрів.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): розкрити теоретичну сутність міграційних процесів та визначити їх роль у глобальній економічній системі; систематизувати форми, види та класифікаційні підходи до міжнародної міграції; проаналізувати основні моделі державного регулювання міграційних процесів; дослідити сучасні тенденції та масштаби міграції в Україні; оцінити економічні, соціальні та демографічні наслідки міжнародної міграції для України; вивчити особливості міграційних процесів в Україні в контексті формування моделі Pull-Push та моделі міграційних схем; охарактеризувати інструменти та моделі державної міграційної політики; розробити напрями вдосконалення міграційної політики України, з урахуванням міжнародного досвіду, демографічних ризиків та стратегічних пріоритетів розвитку людського капіталу.

5. Перелік графічного матеріалу має бути достатнім для досягнення мети кваліфікаційної магістерської роботи.

6. Дата видачі завдання 05 червня 2025

Керівник Наталя УШЕНКО
(підпис)

Завдання прийняв до виконання

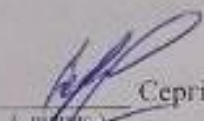

(підпис)

Сергій САМАНДАРОВ

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної магістерської роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Визначення мети і завдань кваліфікаційної магістерської роботи	10.06.2025	виконано
2.	Оформлення плану кваліфікаційної магістерської роботи	13.06.2025	виконано
3.	Підготовка першого розділу кваліфікаційної магістерської роботи	14.08.2025	виконано
4.	Підготовка другого розділу кваліфікаційної магістерської роботи	18.09.2025	виконано
5.	Підготовка третього розділу кваліфікаційної магістерської роботи	21.10.2025	виконано
6.	Оформлення вступу і висновків	16.11.2025	виконано
7.	Проведення попереднього захисту кваліфікаційної магістерської роботи	21.11.2025	виконано
8.	Подання кваліфікаційної магістерської роботи на кафедру для перевірки тексту на рівень оригінальності та отримання зовнішньої рецензії	23.11.2025	виконано
9.	Підготовка до захисту кваліфікаційної магістерської роботи	24.11.2025	виконано
10.	оформлення доповіді захисту кваліфікаційної магістерської роботи	03.12.2025	виконано
11.	оформлення роздаткового матеріалу до захисту кваліфікаційної магістерської роботи	04.12.2025	виконано
12.	Захист кваліфікаційної магістерської роботи	15.12.2025	виконано

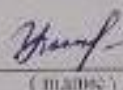
Студент

Сергій САМАНДАРОВ

(підпис)

Керівник роботи

Наталя УШЕНКО

(підпис)

РЕФЕРАТ

кваліфікаційної магістерської роботи

студента Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Самандарова Сергія Володимировича

на тему: «Міграційні процеси у контексті глобалізації світової економіки:

форми, наслідки та регулювання»

подану на здобуття кваліфікації магістр з економіки

за спеціальністю 051 «Економіка»

Загальний обсяг роботи складає 92 сторінки, містить 10 таблиць, 14 рисунків, 55 літературних джерел.

У сучасних умовах глобалізації міграційні процеси набули безпрецедентних масштабів, перетворившись на один із ключових чинників формування світової економічної динаміки, міжнародних ринків праці та транснаціональних потоків людського капіталу. Мобільність населення стала не лише соціальним явищем, а й комплексним економічним процесом, що визначає конкурентоспроможність держав, стійкість національних економік, інноваційний розвиток та демографічну безпеку. За оцінками міжнародних організацій, обсяги міграції невідомо зростають, а її структура ускладнюється внаслідок впливу технологічних змін, цифровізації, нерівномірності розвитку регіонів та посилення глобальних кризових явищ.

Особливої актуальності дослідження міграційних процесів набуває для України, яка в умовах відкритості світового простору, глибокої економічної трансформації та тривалих геополітичних потрясінь переживає одні з найбільших міграційних хвиль у Європі. Воєнна агресія російської федерації спричинила масштабне переміщення населення, формування нового спектра міграційних траєкторій – від вимушеної міграції та біженства до рекордних обсягів трудової еміграції. Це суттєво впливає на демографічну структуру країни, ефективність ринку праці, відтворення людського капіталу та стійкість соціально-економічного розвитку.

Водночас Україна залишається значним експортером трудових ресурсів і донором висококваліфікованої робочої сили, що загострює дисбаланси у стратегічно важливих секторах економіки. З іншого боку, міграція забезпечує певні позитивні ефекти – надходження грошових переказів, розширення зовнішньоекономічних контактів, формування транснаціональних мереж та соціального капіталу. Збалансоване використання цих можливостей потребує ефективної державної політики, спрямованої на управління мобільністю населення, підтримку повернення українців, інтеграцію тимчасово переміщених осіб та залучення потенціалу діаспори.

Питання міграції як складного соціально-демографічного явища та процесу просторової мобільності населення ґрунтовно досліджуються у працях І. Є. Бараняк, П. Г. Безуглого, В. Я. Бідака, М. М. Біля, К. Ю. Величко, О.М. Гладуна, С. П. Калініної, Е. М. Лібанової, О.В. Махонюк, В.В. Пилипенко, В.В. Поліщук, О.Т. Риндзак, Н.В. Ушенко, що формують теоретичне підґрунтя для аналізу міграційних процесів, їхніх темпоральних і просторових характеристик, а також зв'язку з людським розвитком та регіональними ринками праці. Актуальність теми кваліфікаційної роботи магістра зумовлена необхідністю наукового осмислення багатовимірної природи міграції в умовах глобалізації, з'ясування її впливу на сучасний економічний розвиток та формуванням практичних рекомендацій щодо удосконалення державної міграційної політики України відповідно до кращих європейських та світових практик.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у комплексному дослідженні міграційних процесів у контексті глобальної економіки, поглиблений аналіз їх форм і наслідків, а також розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення міграційної політики в Україні.

Об'єкт кваліфікаційної роботи є міграційні процеси як соціально-економічне явище у глобальній економіці.

Предметом кваліфікаційної роботи виступають форми, тенденції, наслідки та механізми регулювання міжнародної міграції населення, а також

особливості державної політики України у сфері міграції в умовах глобалізації.

Використані методи наукового дослідження. У процесі виконання кваліфікаційної роботи магістра було застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, які забезпечили всебічне, системне та науково обгрунтоване дослідження міграційних процесів у контексті глобалізації світової економіки. Використання історико-логічного методу дозволило простежити еволюцію міграційних хвиль населення України від кінця XIX століття до сьогодення, виявити ключові етапи трансформації мотиваційного ядра міграції – від виживання до професійної реалізації та безпеки. Статистичний аналіз, здійснений на основі даних World Bank, Eurostat, та Державної служби статистики України, дозволив оцінити масштаби, напрями та структуру міграційних потоків України у 2020-2024 роках, виявити регіональні диспропорції, гендерно-вікові особливості переміщень та простежити динаміку ключових показників (чисельність мігрантів за кордоном, обсяги грошових переказів, кількість внутрішньо переміщених осіб, дефіцит кадрів у ключових секторах економіки). Порівняльний аналіз був використаний для зіставлення інструментів та моделей міграційної політики України з практиками країн Європейського Союзу. Метод експертних оцінок був залучений для визначення пріоритетних напрямів удосконалення державної міграційної політики України, оцінки її результативності та ефективності в умовах воєнного стану. Графічний метод використовувався для візуалізації динаміки міграційних показників, структури міграційних потоків, що підвищило наочність та аналітичну зрозумілість результатів дослідження.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних і методичних засад дослідження міграційних процесів у контексті глобалізації світової економіки, уточненні економічної сутності, форм та наслідків міжнародної міграції робочої сили. Запропоновано наукові підходи до систематизації закономірностей функціонування міграційних

систем в умовах глобальних викликів, демографічних трансформацій та геополітичної нестабільності. Основні наукові результати, що характеризують новизну виконаного дослідження, полягають у такому:

набуло подальшого розвитку:

- концептуальне розуміння міграційних процесів як багатовимірного соціально-економічного явища, що функціонує одночасно на індивідуальному рівні (як послідовність дій особи-мігранта від формування наміру переміщення до адаптації та інтеграції) та на суспільному рівні (як сукупність переміщень населення з визначеними характеристиками динаміки, географії та наслідкових ефектів). Таке трактування сприяє поглибленню теоретико-методичних основ наукового дослідження міграції, формує основу для розроблення ефективних механізмів державного регулювання та враховує специфіку міграційного профілю України як суспільства з високою мобільністю населення та домінуванням виїзного зовнішнього вектору;

- систематизація міграційних хвиль населення України з виділенням семи основних етапів – від «старої міграції» (II пол. XIX ст.) до вимушеної воєнної міграції (після 2022 р.), яка дозволяє комплексно описати еволюцію мотиваційного ядра міграції (від виживання до професійної реалізації та безпеки), визначити взаємозв'язок між історичними, економічними та геополітичними чинниками формування міграційних потоків. Запропонована систематизація узагальнює характеристики міграційних хвиль за ключовими параметрами країни прибуття, основні мотиви, переважаючі мігранти та тип міграційного процесу, що забезпечує цілісне бачення трансформації міграційної поведінки українського населення в умовах воєнної та післявоєнної економіки, а також підвищує аналітичну точність управлінських рішень у сфері державної міграційної політики та розвитку людського капіталу.

Перший розділ роботи закладає теоретичний фундамент дослідження міграційних процесів у контексті глобальної економіки. У підрозділі 1.1

розкривається концептуальна основа міграції населення через аналіз базових понять, теоретичних підходів вітчизняних та зарубіжних науковців, еволюції поглядів від класичних економічних теорій до сучасних концепцій, а також досліджується роль міграції у системі глобальних економічних відносин, її вплив на формування міжнародних ринків праці, розподіл людського капіталу та функції у глобальній економічній системі. Підрозділ 1.2 присвячений систематизації різноманітних форм і видів міграційних процесів за множинними критеріями: напрямом переміщення, тривалістю, ступенем легальності, причинами виїзду, соціально-демографічними характеристиками, включаючи аналіз сучасних форм трудової міграції та нових форм міграції в умовах цифровізації. У підрозділі 1.3 досліджуються теоретичні основи та практичні інструменти державного впливу на міграційні процеси, концептуальні підходи до формування міграційної політики, адміністративно-правові та економічні механізми регулювання, інституційні основи, моделі інтеграції мігрантів та координація національних міграційних політик на міжнародному рівні.

Другий розділ містить комплексний аналіз міграційної ситуації в Україні на основі статистичних даних та емпіричних досліджень. Підрозділ 2.1 розглядає обсяги, динаміку та структуру міграційних потоків з України від здобуття незалежності до сьогодення, географічні напрями української трудової міграції, соціально-демографічні характеристики мігрантів, фактори стимулювання еміграції та особливий вплив повномасштабної війни на міграційні процеси. У підрозділі 2.2 здійснюється оцінка багатогранного впливу міграційних процесів на розвиток України через аналіз позитивних економічних ефектів (грошові перекази, зменшення навантаження на ринок праці, трансфер знань) та негативних наслідків (втрата людського капіталу, дефіцит кваліфікованих кадрів), соціальних вимірів (трансформація сімейних структур, соціальне сирітство, зміна ціннісних орієнтацій) та демографічних наслідків (скорочення населення, погіршення вікової структури, регіональні дисбаланси). Підрозділ 2.3 розкриває специфіку української міграції як

складової глобальних міграційних потоків, аналізує інтеграцію України у міжнародні міграційні системи, особливості циркулярної та маятникової міграції, роль глобалізаційних факторів, вплив членства у міжнародних організаціях, нові форми міграції в умовах цифровізації та порівняльний аналіз з іншими країнами Східної Європи.

Третій розділ присвячений розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення міграційної політики на національному та міжнародному рівнях. Підрозділ 3.1 представляє порівняльний аналіз успішних практик регулювання міграції у різних країнах світу, досліджує системи балів для відбору мігрантів, програми циркулярної міграції, політику інтеграції, механізми залучення висококваліфікованих спеціалістів, інструменти протидії нелегальній міграції, моделі співпраці з країнами походження мігрантів, цифрові інструменти міграційного контролю та балансування між безпековими, економічними та гуманітарними пріоритетами. У підрозділі 3.2 формулюються конкретні рекомендації щодо модернізації системи управління міграційними процесами в Україні з урахуванням міжнародного досвіду: заходи для стримування еміграції (покращення інвестиційного клімату, створення високооплачуваних робочих місць, реформа оплати праці), механізми залучення діаспори до розвитку країни, розвиток легальних каналів трудової міграції, удосконалення нормативно-правової бази, перспективи розвитку імміграційної політики України та необхідність міжвідомчої координації для створення єдиної системи міграційного обліку та моніторингу.

Практичне значення одержаних результатів результатів полягає у їхній високій прикладній цінності для вдосконалення механізмів управління міграційними процесами в умовах глобалізації світової економіки. Запропоновані методичні положення, аналітичні висновки можуть бути використані органами державної влади, міграційними службами, міжнародними організаціями, роботодавцями та неурядовими структурами для формування ефективної міграційної політики та прийняття

обґрунтованих управлінських рішень щодо регулювання міграційних потоків, інтеграції мігрантів, захисту їхніх прав та використання потенціалу міграції для національного соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: міграція, глобалізація, міграційна політика, трудова міграція, міграційні процеси, державне регулювання, людський капітал.

Студент

A handwritten signature in blue ink, consisting of stylized, overlapping loops and strokes, positioned above a horizontal line.

Сергій САМАНДАРОВ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ	
1.1. Сутність міграції населення та її роль у глобальній економічній системі...	9
1.2. Класифікація та форми міжнародної міграції робочої сили.....	15
1.3. Механізми державного регулювання міграційних процесів	20
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ, НАСЛІДКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	
2.1. Сучасні тенденції та масштаби міграції в Україні.....	29
2.2. Економічні, соціальні та демографічні наслідки міграції для України.....	40
2.3. Особливості міграційних процесів в Україні в контексті глобалізації.....	53
Висновки до розділу 2.....	61
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ	
3.1. Інструменти та моделі державної міграційної політики	64
3.2. Напрями вдосконалення міграційної політики України.....	73
в контексті глобальних викликів	
Висновки до розділу 3	78
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах глобалізації міграційні процеси набули безпрецедентних масштабів, перетворившись на один із ключових чинників формування світової економічної динаміки, міжнародних ринків праці та транснаціональних потоків людського капіталу. Мобільність населення стала не лише соціальним явищем, а й комплексним економічним процесом, що визначає конкурентоспроможність держав, стійкість національних економік, інноваційний розвиток та демографічну безпеку. За оцінками міжнародних організацій, обсяги міграції невинно зростають, а її структура ускладнюється внаслідок впливу технологічних змін, цифровізації, нерівномірності розвитку регіонів та посилення глобальних кризових явищ.

Особливої актуальності дослідження міграційних процесів набуває для України, яка в умовах відкритості світового простору, глибокої економічної трансформації та тривалих геополітичних потрясінь переживає одні з найбільших міграційних хвиль у Європі. Воєнна агресія російської федерації спричинила масштабне переміщення населення, формування нового спектра міграційних траєкторій – від вимушеної міграції та біженства до рекордних обсягів трудової еміграції. Це суттєво впливає на демографічну структуру країни, ефективність ринку праці, відтворення людського капіталу та стійкість соціально-економічного розвитку.

Водночас Україна залишається значним експортером трудових ресурсів і донором висококваліфікованої робочої сили, що загострює дисбаланси у стратегічно важливих секторах економіки. З іншого боку, міграція забезпечує певні позитивні ефекти – надходження грошових переказів, розширення зовнішньоекономічних контактів, формування транснаціональних мереж та соціального капіталу. Збалансоване використання цих можливостей потребує ефективної державної політики, спрямованої на управління мобільністю населення, підтримку повернення українців, інтеграцію тимчасово переміщених осіб та залучення потенціалу діаспори.

У контексті поглиблення євроінтеграційних процесів для України важливим є вивчення міжнародного досвіду регулювання міграції, зокрема моделей управління трудовими потоками, інструментів інтеграційної політики та механізмів захисту прав мігрантів. Саме комплексний аналіз форм, наслідків і методів регулювання міграційних процесів у глобалізованій економіці дозволяє визначити стратегічні орієнтири для модернізації національної міграційної політики, формування ефективних інституційних механізмів та зниження демографічних і економічних ризиків.

Питання міграції як складного соціально-демографічного явища та процесу просторової мобільності населення ґрунтовно досліджуються у працях І. Є. Бараняк, П. Г. Безуглого, В. Я. Бідака, М. М. Біля, К. Ю. Величко, О.М. Гладуна, С. П. Калініної, Е. М. Лібанової, О.В. Махонюк, В.В. Пилипенко, В.В. Поліщук, О.Т. Риндзак, Н.В. Ушенко, що формують теоретичне підґрунтя для аналізу міграційних процесів, їхніх темпоральних і просторових характеристик, а також зв'язку з людським розвитком та регіональними ринками праці.

Актуальність теми кваліфікаційної роботи магістра зумовлена необхідністю наукового осмислення багатовимірної природи міграції в умовах глобалізації, з'ясування її впливу на сучасний економічний розвиток та формуванням практичних рекомендацій щодо удосконалення державної міграційної політики України відповідно до кращих європейських та світових практик.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є комплексне дослідження міграційних процесів у контексті глобальної економіки, поглиблений аналіз їх форм і наслідків, а також розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення міграційної політики в Україні. Досягнення окресленої мети передбачає вирішення **таких завдань:**

- розкрити теоретичну сутність міграційних процесів та визначити їх роль у глобальній економічній системі;
- систематизувати форми, види та класифікаційні підходи до міжнародної міграції;

- проаналізувати основні моделі державного регулювання міграційних процесів;
- дослідити сучасні тенденції та масштаби міграції в Україні;
- оцінити економічні, соціальні та демографічні наслідки міжнародної міграції для України;
- вивчити особливості міграційних процесів в Україні в контексті формування моделі Pull–Push та моделі міграційних схем;
- охарактеризувати інструменти та моделі державної міграційної політики
- розробити напрями вдосконалення міграційної політики України, з урахуванням міжнародного досвіду, демографічних ризиків та стратегічних пріоритетів розвитку людського капіталу.

Об’єктом дослідження є міграційні процеси як соціально-економічне явище у глобальній економіці.

Предметом дослідження виступають форми, тенденції, наслідки та механізми регулювання міжнародної міграції населення, а також особливості державної політики України у сфері міграції в умовах глобалізації.

Методи дослідження. У процесі виконання кваліфікаційної роботи магістра було застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, які забезпечили всебічне, системне та науково обґрунтоване дослідження міграційних процесів у контексті глобалізації світової економіки. Використання історико-логічного методу дозволило простежити еволюцію міграційних хвиль населення України від кінця XIX століття до сьогодення, виявити ключові етапи трансформації мотиваційного ядра міграції – від виживання до професійної реалізації та безпеки. Статистичний аналіз, здійснений на основі даних World Bank, Eurostat, та Державної служби статистики України, дозволив оцінити масштаби, напрями та структуру міграційних потоків України у 2020-2024 роках, виявити регіональні диспропорції, гендерно-вікові особливості переміщень та простежити динаміку ключових показників (чисельність мігрантів за кордоном, обсяги грошових переказів, кількість внутрішньо

переміщених осіб, дефіцит кадрів у ключових секторах економіки). Порівняльний аналіз був використаний для зіставлення інструментів та моделей міграційної політики України з практиками країн Європейського Союзу. Метод експертних оцінок був залучений для визначення пріоритетних напрямів удосконалення державної міграційної політики України, оцінки її результативності та ефективності в умовах воєнного стану. Графічний метод використовувався для візуалізації динаміки міграційних показників, структури міграційних потоків, що підвищило наочність та аналітичну зрозумілість результатів дослідження.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти України (Закони України «Про імміграцію», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про правовий статус іноземців», Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року) та міжнародні документи, що регулюють питання міграції населення (Конвенції МОП, Директиви ЄС, Пакт ЄС про міграцію та притулок 2024 року, Дублінський регламент). Значну частину емпіричних даних сформовано на основі статистичних матеріалів міжнародних організацій: Міжнародної організації з міграції (далі – IOM), Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі – UNHCR), Світового банку (далі – World Bank), Європейської статистичної служби (далі – Eurostat), Організації економічного співробітництва та розвитку (далі – OECD), Департаменту ООН з економічних та соціальних питань (далі – UN DESA), а також Державної служби статистики України та Національного банку України. У кваліфікаційній роботі магістра використано аналітичні звіти та дослідження провідних міжнародних інституцій, таких як Міжнародна організація праці (далі – МОП), Європейська комісія, Київська школа економіки (далі – KSE), Фонд соціальних ініціатив «Відродження», які висвітлюють актуальні тенденції глобальної мобільності, наслідки воєнної міграції, стан ринку праці України та перспективи повернення українських мігрантів.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних і методичних засад дослідження міграційних процесів у контексті глобалізації світової економіки, уточненні економічної сутності, форм та наслідків міжнародної міграції робочої сили. Запропоновано наукові підходи до систематизації закономірностей функціонування міграційних систем в умовах глобальних викликів, демографічних трансформацій та геополітичної нестабільності. Основні наукові результати, що характеризують новизну виконаного дослідження, полягають у такому:

набуло подальшого розвитку:

- концептуальне розуміння міграційних процесів як багатовимірного соціально-економічного явища, що функціонує одночасно на індивідуальному рівні (як послідовність дій особи-мігранта від формування наміру переміщення до адаптації та інтеграції) та на суспільному рівні (як сукупність переміщень населення з визначеними характеристиками динаміки, географії та наслідкових ефектів). Таке трактування сприяє поглибленню теоретико-методичних основ наукового дослідження міграції, формує основу для розроблення ефективних механізмів державного регулювання та враховує специфіку міграційного профілю України як суспільства з високою мобільністю населення та домінуванням виїзного зовнішнього вектору;

- систематизація міграційних хвиль населення України з виділенням семи основних етапів – від «старої міграції» (II пол. XIX ст.) до вимушеної воєнної міграції (після 2022 р.), яка дозволяє комплексно описати еволюцію мотиваційного ядра міграції (від виживання до професійної реалізації та безпеки), визначити взаємозв'язок між історичними, економічними та геополітичними чинниками формування міграційних потоків. Запропонована систематизація узагальнює характеристики міграційних хвиль за ключовими параметрами країни прибуття, основні мотиви, переважаючі мігранти та тип міграційного процесу, що забезпечує цілісне бачення трансформації міграційної поведінки українського населення в умовах воєнної та післявоєнної

економіки, а також підвищує аналітичну точність управлінських рішень у сфері державної міграційної політики та розвитку людського капіталу.

Практичне значення одержаних результатів полягає у їхній високій прикладній цінності для вдосконалення механізмів управління міграційними процесами в умовах глобалізації світової економіки. Запропоновані методичні положення, аналітичні висновки можуть бути використані органами державної влади, міграційними службами, міжнародними організаціями, роботодавцями та неурядовими структурами для формування ефективної міграційної політики та прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо регулювання міграційних потоків, інтеграції мігрантів, захисту їхніх прав та використання потенціалу міграції для національного соціально-економічного розвитку.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорювались на:

- IV Всеукраїнській науково-практичній онлайн конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Сучасні виклики соціально-економічного розвитку: глобальні та регіональні аспекти». КСУБГ. 03.12.2025р., на тему: Сучасні тенденції та масштаби міграційних процесів в Україні: аналітичний огляд та ключові виклики;

- II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні виклики та сталий розвиток економіки і бізнесу», яка проводилося на базі Таврійського державного агротехнологічного університету ім. Дмитра Моторного, м. Запоріжжя, 11.12.2025р., на тему: Особливості міграційних процесів в Україні в контексті глобалізації.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота містить 14 рисунків, 10 таблиць. Перелік використаних джерел налічує 65 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

1.1. Сутність міграції населення та її роль у глобальній економічній системі

Міграційні процеси в умовах сучасної глобалізації та зростаючої мобільності населення формують складний об'єкт науково-практичного аналізу, що потребує глибокого теоретико-методичного обґрунтування. Динамічність глобального середовища та посилення соціально-економічної нестабільності зумовлюють необхідність переосмислення підходів до державного регулювання міграції з урахуванням її впливу на розвиток територіальних спільнот різних рівнів.

Термін міграційні процеси «... посідає ключове місце в системі понять міграцієзнавства – наукової галузі, що інтенсивно розвивається й охоплює дослідження кількісних і якісних характеристик міграції та супутніх соціальних явищ..» [26, с. 154].

У вітчизняній науковій традиції поступово утверджується поняття «міграціологія» [24, 39, 50, 52], зокрема у площині політико-правової інтерпретації [25, 34].

У міжнародній науковій літературі домінує термін *migration studies*, що відображає міждисциплінарний підхід до вивчення міграції на стику антропології, історії (включно з доісторичним періодом), економіки, права, соціології та постколоніальних студій [50].

З етимологічної позиції поняття «міграційний процес» походить від лат. *migrare* – «переміщуватися, переселятися» та *migratio* як іменникової форми, що увійшли в науковий обіг на початку XVII ст. [51, с 218]. Компонент «процес» походить від лат. *procedere* – «рухатися вперед», а іменник *processus* позначає послідовність змін або розвиток явища; у французькій науковій лексиці слово *processus* із значенням «розвиток» з'являється наприкінці XIX ст [53].

Історичний розвиток людства зумовив поступову трансформацію сутності та сприйняття міграції. На ранніх етапах розвитку цивілізації переміщення населення були обмеженими та здійснювалися переважно на короткі відстані, зумовлені пошуком ресурсів або сприятливих умов існування; визначальний вплив на ці процеси мали кліматичні чинники. У мисливсько-збиральницьких суспільствах домінував кочовий спосіб життя, що сприяв розширенню територій проживання, однак низький рівень розвитку інфраструктури істотно обмежував масштаби переселень [28, с. 83].

Винайдення колеса стало переломним моментом у зростанні мобільності населення. У період античності та Середньовіччя відбулися перші міграційні хвилі, що набували рис, подібних до сучасних, зокрема пов'язаних із освоєнням нових територій Європою на континентах Америки, Азії, Африки та Океанії. Подальша індустріалізація та Промислова революція зумовили стрімке зростання обсягів трудової міграції, найбільш помітне у США, Канаді та Австралії, що активно залучали робочу силу. На цьому етапі міграція набуває системного характеру, стає частиною світового поділу праці та соціально-економічних трансформацій.

У сучасних умовах, коли глобалізаційні та локалізаційні процеси взаємодіють і взаємопідсилюють один одного, роль міграції істотно зростає як у контексті реалізації прав і свобод людини, так і в забезпеченні економічної динаміки та демографічної збалансованості. Міграційні процеси розглядаються як закономірне й невід'ємне явище розвитку суспільства. Поряд із накопиченням практичного досвіду управління міграційними потоками актуалізується потреба у формуванні ґрунтовної науково-методичної бази для забезпечення ефективної державної політики у сфері регулювання міграції. Сучасні теорії міграції, сформовані на основі багаторічних досліджень, дають змогу узагальнити основні концептуальні підходи до аналізу цих процесів та визначити ключові параметри їх подальшого розвитку [7, с. 303].

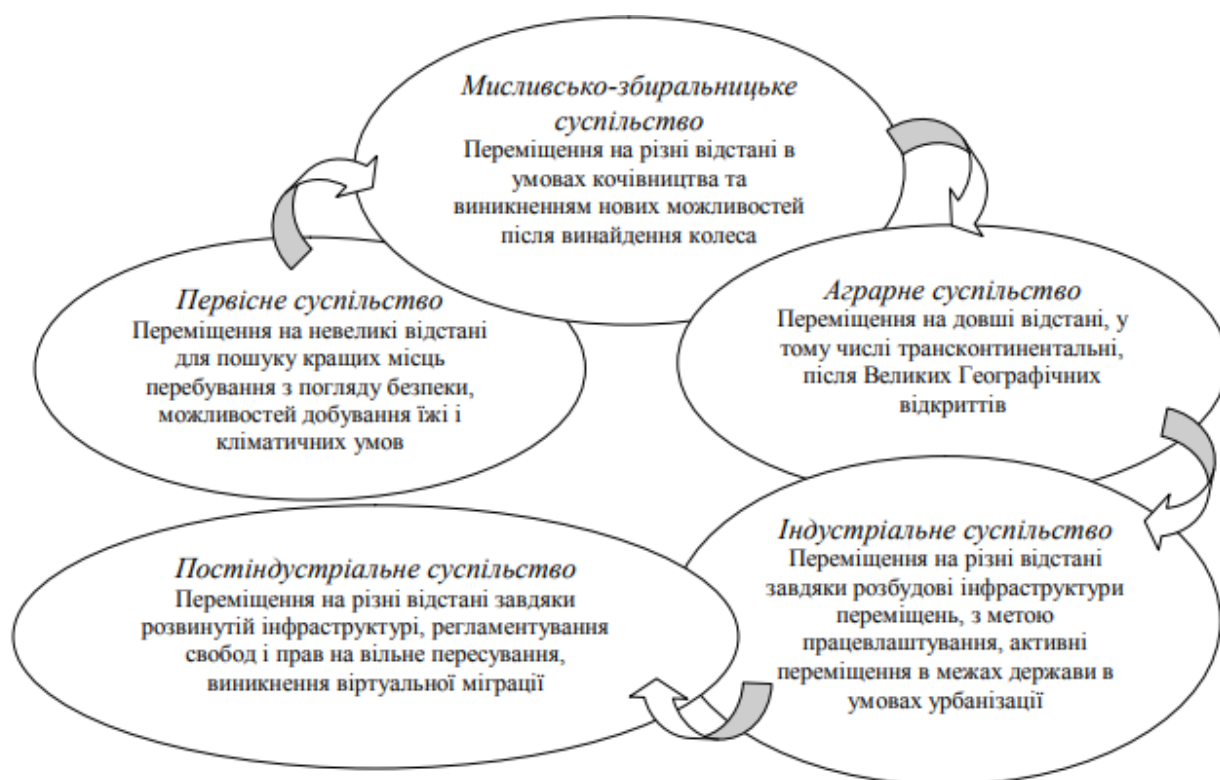

Рис. 1.1. Генезис формування наукової думки про міграцію в контексті історичного розвитку

Джерело: [1, с. 52]

Врахування теоретичних положень для обґрунтування державного регулювання міграційних процесів значною мірою залежить від обраного дослідницького ракурсу. Як зазначає П.Г. Безуглий, міграційні теорії здатні по-різному інтерпретувати природу й механізми міграції залежно від застосованого аналітичного виміру [2, с. 5]. Зокрема, на рівні аналізу виділяють макро-, мезо- та мікропідходи. Наприклад, неомарксистська парадигма обґрунтовує доцільність трудової міграції, базованої на експлуататорських моделях, що є неприйнятним у сучасних гуманістичних умовах на макро- й мезорівнях, але на мікрорівні такі переміщення можуть оцінюватися як раціональні для домогосподарств, що прагнуть підвищити рівень добробуту.

Важливого значення набуває також контекст аналізу – географічний, регіональний чи національний. Функціональні неокласичні теорії ефективні для пояснення масштабних, майже необмежених міграційних потоків у розвинених

країнах, тоді як історико-структурні підходи краще інтерпретують міграційні процеси в країнах, що розвиваються або стикаються з репресіями чи дискримінаційними практиками [1, с. 121].

Соціальний об'єкт аналізу це етнічна чи класова належність, професійний статус, рівень освіти чи кваліфікації, релігія або матеріальне становище – істотно впливає на змістовне трактування міграційних процесів. Неокласичні теорії частіше застосовують до висококваліфікованих фахівців, що керуються економічними стимулами, тоді як неомарксистські підходи є релевантними для аналізу міграції низькокваліфікованих працівників. Окрім того, часовий вимір відіграє важливу роль: динаміка, причини та наслідки міграційних процесів значною мірою визначаються умовами конкретних історичних періодів і державними управлінськими рішеннями, що ухвалюються у відповідь на ці процеси. Значну варіативність у підходах до аналізування міграції зумовлює й дисциплінарна специфіка. Один і той самий міграційний процес у межах економіки, демографії, соціології, державного управління, політології, історії чи культурології може інтерпретуватися по-різному, що впливає на добір теоретичних положень та характер методологічного інструментарію [2, с. 6].

Історична еволюція міграційних процесів також демонструє істотну зміну їхніх масштабів і мотивів. У первісному суспільстві переміщення були незначними й зумовлювалися пошуком безпечніших територій, доступу до їжі та сприятливих природних умов. У мисливсько-збиральницьких спільнотах радіус переміщень розширився, що сприяло формуванню кочових практик і появі нових технічних можливостей, зокрема після винайдення колеса. Аграрне суспільство характеризувалося трансконтинентальними переміщеннями, особливо після Великих географічних відкриттів, тоді як індустріальна епоха прискорила мобільність завдяки розвитку інфраструктури, урбанізації та зростанню трудової міграції. У постіндустріальному суспільстві мобільність посилилася через інституціоналізацію прав на свободу пересування та формування явища віртуальної міграції [41, с. 35].

Оскільки у даному дослідженні увага зосереджена на впливі міграційних процесів на соціально-економічний розвиток, важливими теоретичними підґрунтями є неокласична економічна теорія, теорія міграційних систем і модель push–pull факторів.

Неокласична теорія пояснює взаємозв'язок між економічними мотивами та міграційною поведінкою: на мікрорівні міграція розглядається як інвестиційна стратегія індивіда, спрямована на підвищення доходів, тоді як на макрорівні вона залежить від регулювання ринку праці та дії економічних стимулів [15, с. 92].

Теорія міграційних систем допомагає встановити закономірності формування мереж і каналів переміщень, що породжують специфічні соціально-трудові, економічні, культурні та інформаційні контексти [31, с. 67].

Теорія PUSH–PULL факторів орієнтована на визначення причин та наслідків міграційних процесів і є особливо актуальною у межах дослідження їхнього впливу на соціально-економічний розвиток держави [36, с. 28].

Таблиця 1.1

Узагальнення предметних напрямків аналізування міграційних процесів у сучасній вітчизняній науці

Предметний напрямок	Зміст напрямку	Представники (вітчизняні автори)
Структурний	Дослідження комплексних, часових, просторових та інших параметрів міграційних процесів; визначення їх структурних характеристик.	Е. Лібанова [27], І. Майданік [30]
Причинний	Аналіз чинників, що визначають виникнення та інтенсивність міграції: глобалізація, інтеграційні процеси, гео економічні трансформації, зміни на ринку праці, територіальні диспропорції.	О. Риндзак [50]
Наслідковий	Вивчення впливу міграційних процесів на соціально-економічну, трудову, демографічну, освітню та політичну сфери суспільства.	Т. Мельник [33], К. Величко [11], С. Калініна [22]
Безпековий	Оцінювання ролі міграцій у формуванні рівня соціальної, економічної та демографічної безпеки держави.	О. Ровенчак [51]
Соціальний	Аналіз особливостей міграційної поведінки різних соціальних груп, їх адаптаційних стратегій та соціальних наслідків міграції.	О. Махонюк [32]
Управлінський	Розгляд міграційних процесів як об'єкта державної політики; теоретичне та прикладне обґрунтування інструментів і механізмів регулювання міграції.	О. Малиновська [31]

Узагальнення предметних напрямків аналізування міграційних процесів свідчить про багатогранність і міждисциплінарність сучасної української міграціології. Кожен із визначених напрямків висвітлює окремі аспекти міграції: від виявлення її структурних характеристик і чинників виникнення до оцінювання наслідків та забезпечення державного регулювання. Розмаїття підходів забезпечує комплексне розуміння сутності міграційних процесів, дозволяє аналізувати їхній вплив на демографічний, соціально-економічний, безпековий та політичний розвиток держави. Крім того, систематизація наукових підходів створює методологічну основу для формування ефективної державної міграційної політики та вироблення науково обґрунтованих управлінських рішень у сфері регулювання міграції.

Аналіз наукових джерел [27, 30, 31, 32, 33, 50, 51] свідчить, що попри частоту використання терміна «міграційний процес», його зміст конкретизується нечасто. Окремі визначення підкреслюють, що міграційні процеси відображають перебіг міграції як явища, включають певні етапи та стани, а також здатні впливати на інші суспільні процеси. Вони складаються з подій і соціальних взаємодій, що супроводжують територіальні переміщення населення. Тому важливо розмежовувати поняття «міграція» як явище та «міграційний процес» як послідовність дій і подій, що характеризують логіку переміщення.

Зміст міграційних процесів доцільно розглядати за двома інституційними рівнями – індивідуальним і суспільним. На індивідуальному рівні міграційні процеси охоплюють послідовність дій особи-мігранта: від формування наміру здійснити переміщення та збору інформації до визначення правового статусу, адаптаційних стратегій і прийняття рішень щодо повернення або інтеграції у приймаюче суспільство. Вони також включають події, пов'язані з формуванням нових соціальних контактів та реакціями мігранта і його родини на зміну місця проживання. На суспільному рівні міграційні процеси – це сукупність переміщень населення з визначеними характеристиками динаміки, географії,

векторів, цілей та наслідкових ефектів, що формують міграційний профіль суспільства та рівень його мобільності [31, с. 212].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що міграційні процеси мають складну багатоетапну структуру, залежать від інституційного, просторового та соціального контекстів, а також від предмета дослідження. Їхнє теоретико-методичне осмислення є визначальним для обґрунтування напрямів державної політики у сфері міграції та забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

1.2. Класифікація та форми міжнародної міграції робочої сили

У сучасних умовах глобалізації міжнародна міграція робочої сили виступає однією з ключових детермінант розвитку світового ринку праці, трансформації продуктивних сил та міжнародного поділу праці. Динамічні зміни економічного середовища, зростання мобільності населення, нерівномірність соціально-економічного розвитку країн і регіонів, а також геополітичні виклики сприяють посиленню масштабів та різноманіттю форм трудових переміщень. Вивчення класифікаційних підходів до міжнародної міграції робочої сили є важливою передумовою для формування ефективної міграційної політики, прогнозування ринкових тенденцій та оцінювання впливу міграційних потоків на національні економіки.

Класифікація міграційних процесів у сфері праці здійснюється за низкою критеріїв (табл. 1.2), що дозволяють комплексно відобразити характер, мотиви, часові параметри та правовий статус мігрантів.

Подана класифікація дає можливість системно охарактеризувати різні типи міжнародних трудових переміщень, враховуючи як економічні мотиви мігрантів, так і інституційно-правові умови міграції. За тривалістю перебування виокремлюються постійні та тимчасові форми переміщень, що дозволяє розмежувати міграцію, спрямовану на остаточну зміну місця проживання, та короткострокову трудову мобільність. Важливим критерієм є ступінь

добровільності, який відображає поділ між економічною трудовою міграцією та вимушеним переміщенням внаслідок конфліктів чи криз.

Таблиця 1.2

Класифікація міграційних процесів

Критерій 1	Види міжнародної міграції робочої сили 2
Тривалість перебування	Постійна (еміграція на ПМП) Тривала (понад 1 рік) Тимчасова (сезонна, короткострокова)
Ступінь добровільності	Добровільна Вимушена (біженці, переміщені особи)
Правовий статус	Легальна Нелегальна
Напрямок переміщення	Еміграція Імміграція Реєміграція
Кваліфікаційний рівень мігрантів	Висококваліфікована міграція («відплив інтелекту») Міграція середньокваліфікованих фахівців Низькокваліфікована міграція
Економічні мотиви	Пошук роботи та вищої заробітної плати Підприємницька міграція Освітня міграція з подальшим працевлаштуванням
Форма організації переміщення	Індивідуальна Організована (державні програми, рекрутингові агентства)
Географічний масштаб	Внутрішньорегіональна (в межах ЄС, СНД тощо) Міжрегіональна (Європа – Північна Америка; Азія – Європа тощо)

Джерело: [36, с. 21]

За критерієм тривалості перебування міжнародна міграція робочої сили поділяється на постійну, тривалу та тимчасову. Постійна міграція передбачає еміграцію з наміром змінити місце проживання на постійній основі, що часто супроводжується повною інтеграцією мігранта в соціально-економічне середовище приймаючої держави. Тривала міграція охоплює переміщення працівників за кордон на строк понад один рік, зазвичай за контрактом або в межах довгострокових трудових програм. Тимчасова міграція, до якої належать сезонні та короткострокові переміщення, є наймасовішою та використовується роботодавцями для покриття нестачі робочої сили у певні періоди або галузі (сільське господарство, туризм, будівництво) [36, с. 22].

За ступенем добровільності виокремлюють добровільну та вимушену трудову міграцію. Добровільна міграція виникає тоді, коли працівники самостійно приймають рішення про виїзд за кордон у пошуках кращих умов праці, вищих доходів або професійного розвитку. Вимушена міграція охоплює переміщення осіб, які змушені залишати країну проживання через війни, збройні конфлікти, політичні переслідування або гуманітарні катастрофи. До цієї групи належать біженці та внутрішньо переміщені особи, що потребують особливого правового захисту та соціальної підтримки [36, с. 22].

Класифікація за правовим статусом включає легальну та нелегальну трудову міграцію. Легальна міграція здійснюється відповідно до міграційного законодавства та передбачає наявність офіційних дозволів на роботу, посвідок на проживання або трудових віз. Така форма забезпечує мігрантам соціальні гарантії та правовий захист. Нелегальна міграція, навпаки, характеризується порушенням правил виїзду, перебування чи працевлаштування у приймаючій країні, що створює ризики експлуатації, обмеження прав та неврегульованості взаємин між працівником і роботодавцем.

За напрямом переміщення трудова міграція поділяється на еміграцію, імміграцію та рееміграцію. Еміграція означає виїзд робочої сили з країни походження, що може спричиняти як втрати трудового потенціалу, так і транснаціональні економічні зв'язки у вигляді грошових переказів. Імміграція – це в'їзд іноземних працівників у країну-реципієнт, що зазвичай сприяє покриттю дефіциту робочої сили, розвитку інновацій та збільшенню податкових надходжень. Рееміграція характеризує повернення працівників на батьківщину після певного періоду роботи за кордоном та часто супроводжується трансфером нових навичок, досвіду та капіталу [36, с. 22].

За рівнем кваліфікації трудові мігранти поділяються на висококваліфікованих, середньокваліфікованих та низькокваліфікованих. Вискокваліфікована міграція пов'язана з переміщенням фахівців у галузях ІТ, медицини, науки, інженерії, що спричиняє явище «відпливу інтелекту» для країн-донорів та підсилює конкуренцію за таланти на глобальному ринку праці.

Міграція середньокваліфікованих працівників охоплює спеціалістів технічних професій та сфери послуг. Низькокваліфікована міграція включає працівників, зайнятих у галузях, що не потребують спеціальної освіти, таких як сільське господарство, будівництво чи догляд за людьми [36, с. 24].

Залежно від економічних мотивів виділяють трудову міграцію, підприємницьку та освітню. Економічна трудова міграція обумовлена пошуком вигідніших умов працевлаштування, зокрема високої заробітної плати та кращої якості життя. Підприємницька міграція пов'язана з переміщенням осіб, які відкривають власний бізнес, інвестують у приймаючу країну або працюють у стартап-середовищах. Освітня міграція включає виїзд студентів для навчання за кордоном із подальшою інтеграцією в місцевий ринок праці, що підтримується державними програмами залучення молодих фахівців.

За цим критерієм виокремлюють індивідуальну та організовану міграцію. Індивідуальна міграція відбувається за самостійного пошуку працівником роботи за кордоном і передбачає значну персональну відповідальність за оформлення документів та адаптацію. Організована міграція реалізується через державні програми, міжурядові угоди або діяльність ліцензованих рекрутингових агентств, що забезпечують юридичний супровід, контрактне працевлаштування та соціальний захист мігрантів.

За географічним масштабом міжнародна міграція робочої сили поділяється на внутрішньорегіональну та міжрегіональну. Внутрішньорегіональна міграція охоплює переміщення працівників у межах певних інтеграційних об'єднань, зокрема Європейського Союзу або СНД, де існує спрощений порядок мобільності та визнання кваліфікацій. Міжрегіональна міграція включає переміщення робочої сили між різними частинами світу, наприклад між Азією та Європою або Європою та Північною Америкою, і зумовлюється різницею рівнів економічного розвитку, попиту на робочу силу та міграційної політики держав.

Варто зауважити, що правовий статус розмежовує легальну та нелегальну міграцію, що має суттєве значення для формування державної політики

зайнятості та контролю над ринком праці. Кваліфікаційний критерій дозволяє виділити висококваліфіковані потоки, пов'язані з конкуренцією за таланти, та міграцію низькокваліфікованої робочої сили, що викликає значний попит у певних секторах економіки. Таким чином, класифікація міжнародної міграції робочої сили забезпечує комплексний підхід до аналізу структурних особливостей міграційних потоків.

Форми міжнародної трудової міграції відображають різноманітні моделі переміщення робочої сили між країнами, що визначаються мотивацією працівників, умовами працевлаштування та організаційно-правовими механізмами взаємодії між країнами-донорами та країнами-реципієнтами. Розуміння цих форм є важливою передумовою для аналізу світових міграційних потоків, оцінювання їх впливу на національні ринки праці, а також формування ефективної державної політики щодо регулювання трудової мобільності. Кожна форма міграції наведена в табл. 1.3 характеризується своїми структурними особливостями, причинами виникнення та економічними наслідками, що зумовлює необхідність їх систематизації.

Таблиця 1.3

Форми міжнародної міграції робочої сили

Форми міграції	Коротка характеристика
1	2
Постійна трудова міграція	Передбачає переселення за кордон з наміром постійного проживання та включення в ринок праці країни-реципієнта. Характеризується високим рівнем інтеграції та часто призводить до «відпливу інтелекту» з країн-донорів.
Тимчасова трудова міграція	Найпоширеніша форма, що охоплює сезонну зайнятість, короткострокові трудові контракти та ротаційну зайнятість. Дозволяє державам покривати потребу у робочій силі без довгострокових соціальних зобов'язань.
Маятникова (транскордонна) міграція	Включає регулярні поїздки працівника до сусідньої країни для виконання роботи без зміни постійного місця проживання. Переважає в прикордонних регіонах інтеграційних об'єднань (ЄС).
Освітня міграція з подальшим працевлаштуванням	Міграція студентів для здобуття освіти з можливістю подальшого працевлаштування у країнах навчання. Поширена в державах, що реалізують програми залучення молодих спеціалістів.
Підприємницька міграція	Передбачає переміщення осіб, які започатковують бізнес за кордоном або здійснюють інвестиції в економіку приймаючої країни. Характерна для держав із лояльними інвестиційними режимами та інвесторськими візами.

Продовження табл. 1.3

1	2
Некваліфікована трудова міграція	Охоплює переміщення працівників, зайнятих у роботах, що не потребують високої кваліфікації (сільське господарство, доглядова діяльність, будівництво). Часто здійснюється через посередницькі рекрутингові структури.
Висококваліфікована міграція	Сформована внаслідок підвищеного попиту на фахівців у високотехнологічних секторах (ІТ, медицина, фінанси, інженерія). Реалізується через спеціальні програми мобільності та залучення талантів.

Джерело: [49, с. 54]

Отже, систематизація форм міжнародної трудової міграції дозволяє комплексно оцінити різноманіття моделей переміщення робочої сили, що виникають під впливом глобалізаційних процесів, структурних змін на світових ринках праці та державної міграційної політики. Кожна форма має специфічні соціально-економічні наслідки для країн-джерел та реципієнтів, зокрема впливає на відтворення трудового потенціалу, рівень зайнятості, розвиток людського капіталу та формування транснаціональних зв'язків. Узагальнений аналіз цих форм створює підґрунтя для формування ефективних механізмів регулювання трудової мобільності та підвищення економічної ефективності міжнародних міграційних потоків.

1.3. Механізми державного регулювання міграційних процесів

Механізми державного регулювання міграційних процесів відіграють ключову роль у формуванні збалансованої та стійкої соціально-економічної системи, здатної ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні виклики. В умовах посилення глобальної мобільності населення, зростання інтенсивності трудових переміщень та геополітичної нестабільності держава повинна забезпечувати комплексний підхід до управління міграцією, поєднуючи економічні, правові, соціальні й інституційні інструменти впливу [23, с. 17].

Рационально вибудована система регулювання міграційних процесів сприяє оптимізації ринку праці, запобігає демографічним дисбалансам, стимулює відтворення людського капіталу та формує умови для сталого

соціально-економічного розвитку. У цьому контексті важливим є дослідження механізмів державної політики, які забезпечують зниження ризиків міграційних втрат та підвищення економічних вигод від міжнародної мобільності населення [26, с. 154].

Методи державного регулювання міграційних процесів характеризуються значною специфічністю застосування, яка проявляється як на різних етапах міграційного циклу, так і щодо коригування його параметрів, зокрема напрямів переміщень (внутрішніх та зовнішніх, включаючи виїзні, транзитні, в'їзні потоки та повернення). Зміст регуляторного впливу визначається поєднанням інструментальних, цільових та інституційних компонентів, що забезпечують узгоджене функціонування системи управління міграцією [28, с. 32].

З урахуванням багатовимірності міграційного процесу державне регулювання передбачає застосування широкого спектра методів: нормативно-правових, адміністративних, бюджетних, фінансових, економічних, соціально-демографічних, соціально-захисних, соціально-культурних та інформаційних. Комплексність їх використання дозволяє державі реагувати на зміни міграційної ситуації, запобігати кризовим наслідкам і посилювати позитивні ефекти мобільності населення.

Ефективність державного впливу визначається відповідністю обраних методів стратегічним інтересам держави, що охоплюють демографічні, економічні, соціальні та безпекові пріоритети. Водночас регулювання міграції має узгоджуватися з інтересами ключових учасників процесу: особи-мігранта, його домогосподарства, суспільства та держави як країни походження, так і країни-реципієнта. Метою державної міграційної політики є забезпечення «успішності» міграційного процесу – досягнення балансу інтересів, що реалізується через інтеграцію міграційного капіталу (фінансового, освітнього, соціального) у розвиток суспільства [28, с. 33].

Для особи-мігранта міграційна мобільність пов'язана передусім із підвищенням добробуту, можливістю отримання нових знань та формуванням інвестиційного потенціалу. Використання міграційного капіталу залежить від

особистісних характеристик, типу економічної поведінки та фінансових можливостей. Основними напрямками його застосування виступають: покриття боргових зобов'язань, поточні та інвестиційні споживчі витрати, підвищення якості житла, фінансування освіти та лікування, заощадження, придбання активів (нерухомість, земля), інвестування у бізнес-проекти [11, с. 232].

Інтерес держави полягає у створенні умов для інвестиційно-орієнтованого використання міграційного капіталу як ендогенного ресурсу розвитку. Залежно від ситуації державна політика може бути спрямована як на власних громадян, які повертаються після перебування за кордоном, так і на іммігрантів, що інтегруються у економіку приймаючої країни.

Методи державного регулювання утворюють змістову основу моделей, які відображають типові варіанти поєднання інструментів відповідно до концепції, стратегії та тактики міграційної політики. Метод є конкретним способом управлінського впливу, тоді як модель – системним набором методів, адаптованим до певних соціально-економічних умов [16, с. 84].

Концепція державного регулювання визначає ступінь втручання держави у міграційні процеси (від автаркічної до відкритої). Стратегія формує часово обмежені пріоритети, які можуть включати залучення трудових ресурсів (для країн-реципієнтів), запобігання відтоку людського капіталу (для країн-донорів) чи конкурентну боротьбу за висококваліфікованих фахівців. Тактика реалізується через конкретні інструменти стимулювання, стримування або тимчасового обмеження міграційних потоків [18, с. 182].

Моделі державного регулювання міграції формуються під впливом низки факторів, зокрема: концептуальних підходів міграційної політики; профілю міграційної ситуації; специфіки наслідків міграції (економічних, соціальних, політичних, культурних); інституційних традицій; політичної культури та ресурсного потенціалу держави. Моделі державного регулювання міграційних процесів та їх коротка характеристика представлено в табл. 1.4.

Класифікація моделей державного регулювання міграційних процесів демонструє багатовимірність і складність управлінського впливу на мобільність

населення. Кожна модель відображає специфічний підхід держави до регулювання міграційних потоків – від базового контролю і реєстрації переміщень до комплексного стратегічного управління.

Таблиця 1.4

Моделі державного регулювання міграційних процесів

Модель	Характеристика	Інструментарій	Умови застосування	Очікувані результати
1	2	3	4	5
Базова модель	Спрямована на мінімально необхідне регулювання факту міграції; охоплює базові правові та організаційні заходи контролю мобільності.	Нормативно-правові акти, реєстраційні процедури, контроль кордонів, первинний облік мігрантів.	Країни з невисокою інтенсивністю міграційних потоків; початковий рівень формування міграційної політики.	Забезпечення легальності міграції, базового контролю та мінімізації порушень режиму перебування.
Ситуативна модель	Адаптується до конкретної міграційної ситуації (виїзної, в'їзної, транзитної, повернення); передбачає гнучкі заходи реагування.	Адміністративні та економічні заходи, спеціальні програми (повернення, релокації, транзитні процедури), короткострокові нормативні зміни.	Ситуації масового виїзду, імміграційного напливу, хвиль транзитної міграції; періоди криз чи демографічних зрушень.	Оперативне реагування на дисбаланси ринку праці, зменшення ризиків неконтрольованих потоків, стабілізація міграційної ситуації.
Розширена модель	Орієнтована на інтеграцію міграційного капіталу та забезпечення позитивних соціально-економічних наслідків міграції.	Економічні стимули, програми реінтеграції, інвестиційні та освітні програми, податкові пільги, соціально-культурні інструменти.	Країни, що прагнуть використати міграційний капітал для розвитку; суспільства-донори та реципієнти із потребою у людських ресурсах.	Підвищення людського капіталу, активізація інвестицій мігрантів, зростання зайнятості та підвищення добробуту.
Комплексна модель	Найбільш охоплююча модель, що включає регулювання на всіх етапах міграційного циклу: від виїзду до інтеграції та можливого повернення.	Комбінація правових, економічних, фінансових, соціально-культурних та інформаційних інструментів.	Країни з високою міграційною активністю, значною часткою іноземних працівників або суттєвими ризиками відтоку населення.	Максимізація вигод від міграції, зниження втрат людського капіталу, гармонізація інтересів мігрантів, держави та суспільства.

Джерело: [23, с. 20]

Узагальнення характеристик, інструментів та сфер застосування показує, що ефективність міграційної політики залежить від здатності держави адаптуватися до масштабів, інтенсивності та типу міграційних процесів, а також від можливості поєднувати різні методи впливу в єдину інтегровану систему. Комплексний аналіз моделей дозволяє зробити висновок, що найрезультативніший підхід ґрунтується на поєднанні превентивних, адаптаційних та стимулюючих механізмів, здатних забезпечити баланс інтересів мігрантів, суспільства та держави. Таким чином, вибір моделі регулювання має базуватися на реальній міграційній ситуації, стратегічних цілях країни та її потенціалі щодо управління міграційним капіталом задля зміцнення соціально-економічної стабільності.

Беручи до уваги міграційний профіль України як суспільства з високою мобільністю населення та домінуванням виїзного зовнішнього вектору, а також недостатньо ефективні механізми інтеграції міграційного капіталу у соціально-економічний розвиток держави, найбільш відповідною для національних умов є комплексна модель державного регулювання міграційних процесів. Водночас її практична реалізація ускладнюється обмеженістю фінансових, інституційних і кадрових ресурсів, а також наявністю суттєвих бюрократичних бар'єрів, які знижують гнучкість та результативність державної міграційної політики.

З огляду на актуальні виклики та можливості системи управління міграцією, для України на цьому етапі найбільш реалістичною й дієвою є розширена модель регулювання (рис. 1.2), яка зосереджується не лише на контролі та управлінні міграційними переміщеннями, а й на формуванні позитивних соціально-економічних наслідків від міграції. Такий підхід дозволяє спрямувати зусилля держави на ефективне використання міграційного капіталу, зокрема фінансового, освітнього та підприємницького, забезпечуючи його інтеграцію у національний розвиток.

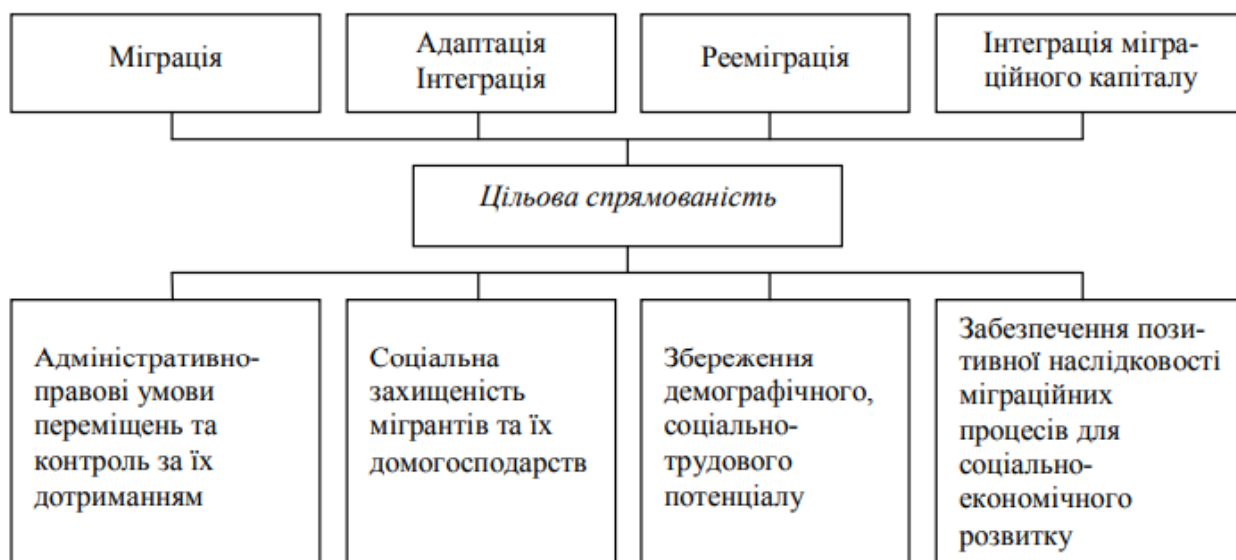

Рис. 1.2. Цільові пріоритети розширеної моделі державної політики у сфері регулювання міграційних процесів України.

Джерело: узагальнено автором на основі [25, с. 15]

Розширена модель державного регулювання міграційних процесів має важливу перевагу, яка враховує наслідковий вплив міграції на параметри соціально-економічного розвитку. У сучасних умовах цей розвиток розглядається як вектор системних трансформацій, що ґрунтується на узгодженні економічних інтересів із соціальними та екологічними пріоритетами, спрямованими на підвищення якості життя населення та ефективне використання ресурсного потенціалу.

Соціально-економічний розвиток є багатовимірною та суперечливою категорією: з одного боку, економічні та соціальні цілі нерідко конфліктують, з іншого – взаємодіють синергетично. Як зазначають дослідники [40, 50], поєднання економічного та соціального розвитку є закономірним, адже людина одночасно виступає і фактором виробництва (носієм людського капіталу), і кінцевою метою будь-якої економічної діяльності.

Аналіз впливу міграційних процесів здебільшого здійснюється через позитивні ефекти, однак у концептуальному вимірі розвиток може набувати різного характеру: прогресивного (масштабні інноваційні зміни), прогресивно-вибіркового (покращення окремих сфер), нейтрального, стагнаційного,

регресивного чи дезінтеграційного. Останні три групи відображають ризики уповільнення, погіршення або втрати цілісності внутрішнього економічного простору, у тому числі через неконтрольовані міграційні потоки та залежність від міграційного капіталу [51, с. 223].

Завдання державної міграційної політики полягає у мінімізації негативних типів впливу та поступовому переведенні їх у прогресивно-вибіркові й прогресивні. Критично важливим є недопущення дезінтеграційних наслідків, що можуть проявлятися як у втраті трудового та демографічного потенціалу, так і у надмірній залежності від зовнішніх робочих ресурсів або грошових переказів [41, с. 122].

Регулювання міграції також має бути спрямоване на скорочення ризиків для соціально-економічного розвитку: погіршення демографічної ситуації, посилення урбанізаційного тиску, зростання енергоємності виробництва, монополізації ринку, інноваційних застоїв та соціально-політичної нестабільності.

Первинний вплив держави на міграційні процеси проявляється у ключових сферах, що мають каталізуючий ефект на інші: ринку праці та зайнятості, системі соціального захисту домогосподарств мігрантів, підприємстві та добробуті населення. Соціально-економічну структуру доцільно розглядати через взаємодію чотирьох взаємопов'язаних блоків, зокрема:

- економічної (виробництво, інновації, інвестиції);
- соціальної (інфраструктура, демографія, умови життя);
- економіко-соціальної (ринок праці, людський потенціал, фінансова система);
- соціально-економічної (доходи, соціальна відповідальність бізнесу, сталий розвиток).

Оцінювання впливу міграції має здійснюватися через призму цілей соціально-економічного розвитку в частині зостання добробуту, доступу до освіти й охорони здоров'я, покращення довкілля, розвитку культурного

середовища та розширення можливостей особистості. Позитивний вплив міграції зазвичай проявляється у короткостроковому періоді, тоді як тривалі міграційні відтоки здатні породжувати ризики: демографічні втрати, скорочення трудового потенціалу та посилення соціальної вразливості територій - «донорів». Водночас результати міграції не є однозначними для різних рівнів: вони можуть бути корисними для індивіда чи його домогосподарства, але деструктивними для регіону або держави. Тому державне управління має враховувати різноспрямованість і різночасовість впливів, забезпечуючи цілісне та збалансоване регулювання міграційних процесів у контексті довгострокового соціально-економічного розвитку.

Висновки до розділу 1

За результатами проведеного дослідження теоретичних засад міграційних процесів у глобальній економіці були зроблені наступні висновки.

Узагальнення теоретичних підходів дозволяє розглядати міграційні процеси як багатовимірне, багатоетапне явище, що сформувалося історично, а саме від короткодистанційних переміщень первісних спільнот до інституціоналізованої трудової, освітньої та підприємницької міграції в умовах глобалізації. Міграція набуває статусу ключового об'єкта міждисциплінарних migration studies і сучасної міграціології, по-різному інтерпретується на макро-, мезо- та мікрорівнях, а також через призму різних наукових дисциплін. У глобальній економічній системі міграційні процеси виступають невід'ємним елементом світового поділу праці, механізмом перерозподілу людського капіталу та інструментом забезпечення демографічної і соціально-економічної збалансованості, водночас породжуючи як можливості розвитку, так і ризики для країн-донорів та країн-реципієнтів.

Систематизація міграційних процесів за низкою критеріїв (тривалість перебування, ступінь добровільності, правовий статус, напрям переміщення, рівень кваліфікації, економічні мотиви, форма організації, географічний масштаб) дозволяє комплексно охарактеризувати структуру міжнародних

трудових потоків. Виділення постійної, тривалої та тимчасової міграції, добровільних і вимушених переміщень, легальних і нелегальних форм, еміграції, імміграції та рееміграції, висококваліфікованих та низькокваліфікованих потоків, а також таких форм, як маятникова, освітня, підприємницька, дозволяє пов'язати мотивацію мігрантів із інституційними умовами приймаючих країн. Така класифікаційна рамка є важливою методологічною основою для аналізу структурних зрушень на світовому ринку праці, оцінювання наслідків міграції для відтворення трудового потенціалу та формування обґрунтованої державної політики у сфері регулювання міжнародної мобільності робочої сили.

Проведений огляд моделей державного регулювання засвідчує, що ефективна міграційна політика базується на поєднанні законодавчих, економічних, соціально-демографічних, інституційних та інформаційних інструментів, інтегрованих у певну модель управління. Виокремлення базової, ситуативної, розширеної та комплексної моделей відображає різний ступінь втручання держави та глибину опрацювання всіх етапів міграційного циклу, а саме від виїзду до інтеграції й рееміграції. З урахуванням міграційного профілю України як донора робочої сили та недостатнього використання міграційного капіталу для національного розвитку, теоретично найбільш відповідною є комплексна модель, однак з огляду на ресурсні й інституційні обмеження наразі більш реалістичною є розширена модель, орієнтована на мінімізацію регресивних і дезінтеграційних ефектів міграції та максимізацію її прогресивного впливу на соціально-економічний розвиток.

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ, НАСЛІДКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

2.1. Сучасні тенденції та масштаби міграції в Україні

Сучасні тенденції та масштаби міжнародної міграції відображають поглиблення глобалізаційних процесів, посилення мобільності населення та ускладнення світового ринку праці. Міграція перетворилася з локального демографічного явища на системний чинник соціально-економічного розвитку, що визначає динаміку відтворення трудового потенціалу, структуру зайнятості, обсяги грошових переказів та напрями транснаціональних потоків капіталу. Інтенсифікація міжнародних переміщень населення зумовлюється не лише традиційними економічними диспропорціями між країнами й регіонами, а й політичними конфліктами, безпековими загрозами, технологічними зрушеннями, кліматичними змінами та поглибленням нерівності [43].

У цих умовах міжнародна міграція набуває дедалі більш різноманітних форм – від висококваліфікованої трудової та освітньої мобільності до масових потоків біженців і вимушено переміщених осіб. Зростає роль міграційних мереж, цифрових платформ і транскордонних інституцій, що спрощують переміщення, але водночас ускладнюють його регулювання. Для країн-донорів міграція означає як ризики «відпливу інтелекту» та втрати трудового потенціалу, так і можливості залучення міграційного капіталу через грошові перекази, рееміграцію та трансфер знань. Для країн-реципієнтів вона стає інструментом компенсації демографічного старіння, покриття дефіциту робочої сили та посилення інноваційного розвитку.

Характеристика міграційних процесів за векторами дозволяє оцінити загальний рівень мобільності населення та динаміку міграційної поведінки, яка, з одного боку, реагує на зовнішні соціально-економічні, політичні та безпекові умови, а з іншого – формується протягом тривалого історичного періоду під

впливом ментальних особливостей, географічного положення та соціальних традицій. Сучасне населення України належить до групи міграційно активних суспільств, що зумовлено низкою історичних хвиль переміщень, кожна з яких мала різні мотиваційні, соціальні та економічні передумови.

Таблиця 2.1

Міграційні хвилі населення України та їх характеристика

Міграційна хвиля / етап (період)	Країни прибуття	Основні мотиви	Переважаючі мігранти	Тип міграційного процесу
1	2	3	4	5
«Стара міграція» (II пол. XIX ст.)	США, Канада, Бразилія, Австралія	Вживання, пошук роботи	Некваліфіковані робітники, селяни	Односторонній, асиміляція
«Нова міграція» (кін. XIX – I пол. XX ст.)	Польща, Австрія, Чехословаччина, Німеччина, США	Пошук роботи	Збідніле селянство	Односторонній, асиміляція
Післявоєнна хвиля (II пол. XX ст.)	Канада, США, Австралія, Німеччина	Втеча від переслідувань, пошук роботи	Низькокваліфіковані працівники, інтелігенція	Односторонній, інтеграція + вибіркове повернення
«Заробітчанська» (1990-ті)	Країни Європи, Росія	Економічні мотиви, отримання доходу	Працівники різної кваліфікації	Циклічний міграційний процес
«Інтелектуальна» (2010-ті)	ЄС, США, Канада	Освіта, професійний розвиток, якість життя	Молодь, фахівці, студенти	Реверсний (бажаний), часткове повернення
«Корпоративна» (2020-ті)	ЄС, США, Азія	Кращі умови ведення бізнесу, податкове середовище	Підприємці, власники капіталу	Односторонній, корпоративний
«Вимушена воєнна міграція» (після 2022 р.) –	Країни ЄС (Польща, Німеччина, Чехія, Данія), Великобританія, Канада, США	Порятунок від війни, безпека, гуманітарні причини	Жінки, діти, літні люди; частково фахівці та студенти	Масова вимушена міграція з тимчасовим захистом; часткова інтеграція, потенційний реверс після війни

Джерело: розроблено автором

Перші три хвилі української еміграції (XIX – середина XX ст.) були переважно вимушеними й мали ознаки «міграції виживання». Вони виникали як реакція на політичні утиски, обмеження прав і дискримінаційні практики, що спонукало некваліфікованих робітників і селян виїжджати у США, Канаду, Австралію, країни Західної Європи. Ці переміщення у більшості випадків були односторонніми та завершувалися асиміляцією наступних поколінь.

Після завершення Другої світової війни сформувалася третя хвиля міграції, яка поєднувала економічні мотиви з необхідністю втечі від політичних переслідувань. Вона охоплювала як низькокваліфікованих працівників, так і представників інтелігенції, а міграційні процеси на цьому етапі часто супроводжувалися тривалою інтеграцією та частковою рееміграцією.

З середини 1990-х років Україна вступила у фазу четвертої, так званої «заробітчанської» міграції, спричиненої економічною нестабільністю, масовим безробіттям та різницею в рівнях доходів. Ця хвиля характеризується циклічністю переміщень та повернень, широким спектром професій і високою часткою трудової міграції без підтвердження кваліфікації.

З початку 2010-х років ствердилося поняття п'ятої – «інтелектуальної» – хвилі, що формується під впливом прагнення молоді до якісної освіти, професійного розвитку, кращих умов життя та демографічної реалізації. Її ризик полягає у довготривалих демографічних і трудових втратах, зменшенні обсягів споживання та послабленні інноваційного потенціалу держави.

Сьогодні фахівці [52. 53] відзначають імовірність формування шостої, «корпоративної» хвилі міграції, що пов'язується з підвищенням податкового навантаження на бізнес і можливим переміщенням підприємницького капіталу до країн із сприятливішими умовами. Цей процес може трансформувати індивідуально-трудова міграцію в інституційно-економічну проблему, посилюючи ризики втрати інвестицій та уповільнення соціально-економічного розвитку.

Вимушена воєнна міграція (після 2022 року) є найбільшим переміщенням населення України в історії незалежності. Її ключові особливості:

- масовість (понад 8 млн українців виїхали за кордон у 2022-2023 рр.);
- гендерно-вікова асиметрія (переважно жінки та діти через воєнний стан);
- правовий режим тимчасового захисту в країнах ЄС;
- поєднання гуманітарних та економічних мотивів; перспектива часткового повернення після війни, але також ризики довготривалої інтеграції частини мігрантів у країнах Європи;
- потенційна трансформація у «шосту–сьому змішану хвилю», що включає трудову, освітню, сімейну та вимушену компоненти.

Трансформація причин міграції населення України: ретроспективне узагальнення у розрізі міграційних хвиль зображена рисунку 2.1

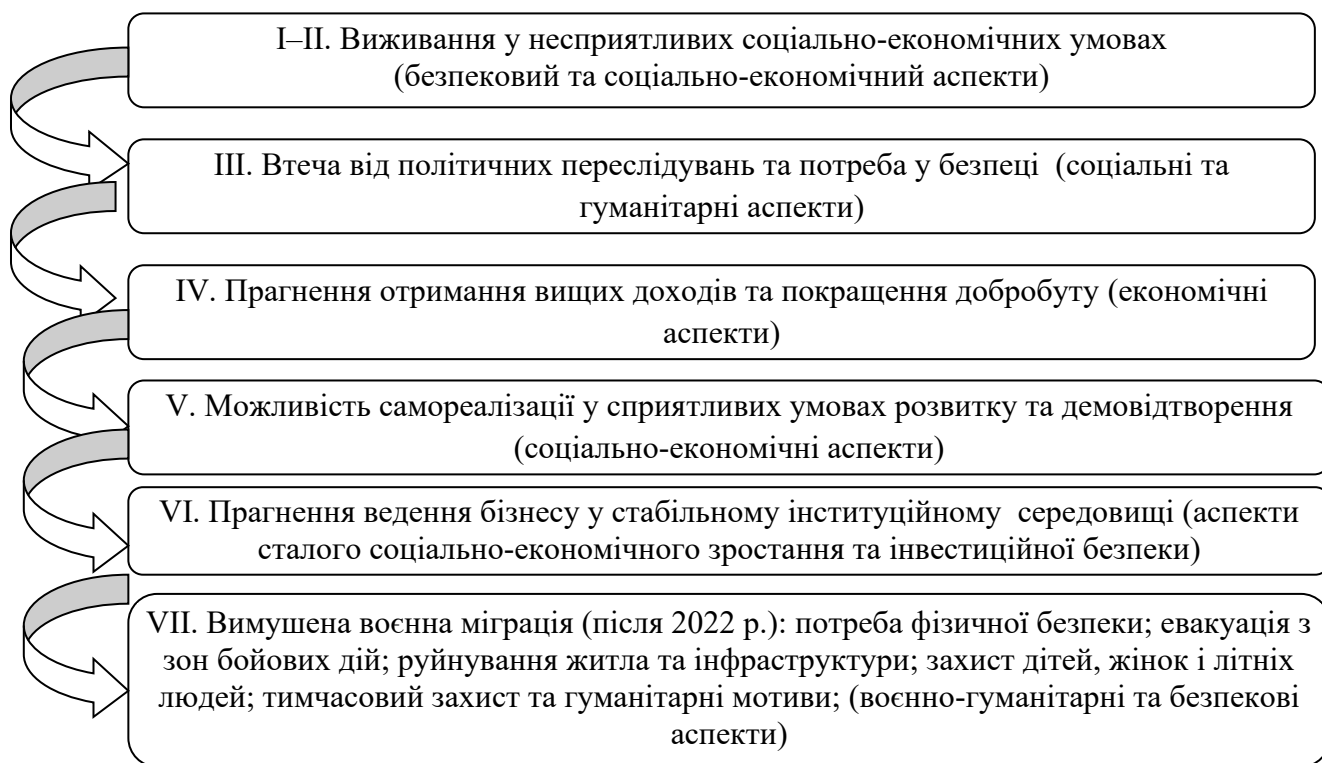

Рис. 2.1. Ретроспективне узагальнення причин міграції населення України
Джерело: [53]

Таким чином, трансформація мотивів міграції від виживання до прагнення розвитку підкреслює необхідність удосконалення державної політики, спрямованої на мінімізацію демографічних втрат, ефективно

управління трудовою мобільністю та інтеграцію міграційного капіталу у національний розвиток.

Україна на глобальній міграційній мапі продовжує залишатися країною-доном робочої сили та джерелом значної міжнародної мобільності, особливо з огляду на наслідки повномасштабної війни. Згідно з оцінками на 2025 рік, за кордоном через війну перебуває близько 5,6 млн українців (без урахування тих, хто знаходиться в росії), з яких приблизно 4,2 млн мають статус тимчасового захисту в країнах ЄС [60].

Динаміка міжнародної міграції населення України у 2000-2025 рр. представлено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка міжнародної міграції населення України у 2000-2024 рр.

Рік	Кількість міжнародних мігрантів з України, млн осіб	Характеристика періоду (міграційні тенденції)
2000	5,0	Стабілізація після «заробітчанської» хвилі 1990-х; переважання трудової міграції в ЄС та РФ.
2005	5,3	Розширення ЄС: збільшення потоків у Польщу, Чехію, Італію, Іспанію.
2010	5,5	Зростання маятникової та довгострокової трудової міграції; початок активної освітньої мобільності молоді.
2015	5,9	Зростання виїзду після подій 2014 р.; міграція через безпекові фактори та падіння доходів.
2020	6,1	До пандемії – стійка трудова мобільність; Україна утримує 8 місце у світі за числом міжнародних мігрантів.
2021	6,3	Поступове зростання довгострокових і сезонних потоків до ЄС; відновлення постковідної мобільності.
2022	8,0-8,2	Початок повномасштабної війни, масова вимушена міграція; понад 5 млн отримали тимчасовий захист у ЄС.
2023	7,8-8,0	Часткова рееміграція з ЄС; водночас значна частина мігрантів інтегрується у країнах прийому.
2024	7,0-7,2	Зменшення кількості зареєстрованих біженців через повернення частини громадян; однак зростає частка тих, хто не повертається після тимчасових поїздок.

Джерело: [55, 57, 58, 59, 61]

Аналіз динаміки міжнародної міграції населення України протягом 2000-2025 рр. свідчить про формування складної багатовимірної моделі зовнішньої мобільності, що змінювалася під впливом соціально-економічних, політичних

та безпекових чинників. У 2000-2021 роках Україна демонструвала відносно стабільне зростання кількості міжнародних мігрантів: від 5,0 млн у 2000 р. до 6,3 млн у 2021 р., тобто середньорічний приріст становив близько 1,1%. Така динаміка дає підстави трактувати Україну як країну-донора робочої сили, для якої характерними є довгострокові трудові переміщення, маятникова міграція та домінування економічної мотивації у поведінці населення [55].

У 2004-2013 роках трудова міграція з України до країн Європи досягла масового характеру та стала одним із ключових соціально-економічних процесів. За оцінками Світового банку, за кордоном працювали понад 6 млн українців, із яких 3,5-4 млн перебували у трудовій міграції в середньому щороку. Основними центрами тяжіння були Польща, Чехія, Італія та Іспанія, причому Польща стала найбільшим напрямом (зростання від 100 тис. осіб у 2004р. до понад 1,2 млн у 2013р.). Мігранти здебільшого були зайняті в будівництві, агросекторі, сфері послуг та низькокваліфікованих роботах. Економічні чинники (безробіття, низькі доходи), політична нестабільність після подій 2004 року та криза 2008 року, а також відкриття ринку праці ЄС після вступу Польщі й Чехії до Євросоюзу сформували потужний виштовхувальний та притягувальний ефект. Міграція мала подвійний вплив:

- з одного боку – це грошові перекази підтримували домогосподарства і частково стабілізували економіку;
- з іншого – це відтік робочої сили поглиблював кадровий дефіцит та загальмував розвиток окремих секторів економіки [55].

Академічна міграція стала ще глибшим викликом для України, оскільки зачепила її науковий і висококваліфікований людський капітал. За період 1990–2012 років чисельність науковців скоротилася з 313 тис. до 82 тис. осіб, а сотні кандидатів та докторів наук щороку виїжджали до США, Німеччини, Ізраїлю та Росії. При цьому значна частина мігрантів не могла реалізувати свій науковий потенціал за кордоном, що свідчить про явище «Brain Waste». Паралельно зростав відтік студентів, у 2012-2013 рр. понад 9,6 тис. українців навчалися в Польщі, майже 5-7 тис. – у Росії та сотні – у Німеччині й Чехії. Це створювало

довгострокові ризики втрати майбутнього кадрового резерву науки й інновацій. Головним системним чинником зниження наукової спроможності України стало хронічно недостатнє фінансування, зокрема: видатки на науку падали з 1,36% ВВП (1996 р.) до 0,8% (2012 р.) і близько 0,3% у наступні роки, тоді як університетські дослідження фінансувалися лише на рівні 0,6% від витрат на вищу освіту. Така ресурсна деградація стимулювала еміграцію талановитих дослідників та підірвала потенціал національної інноваційної системи [55].

Після початку гібридної агресії росії у 2014 році трудова міграція з України набула нового масштабу, трансформувавшись із переважно економічного явища у змішаний соціально-економічно-безпековий процес. Різке падіння ВВП, девальвація гривні, скорочення робочих місць і зниження добробуту породили потужний економічний тиск, посилений безпековими ризиками та нестабільністю, що стимулювали масовий виїзд працездатного населення. Після запровадження безвізового режиму з ЄС у 2017 році відбулося різке збільшення легальних каналів працевлаштування, особливо у Польщі, Чехії та країнах Центральної Європи. Польща стала ключовим центром трудової міграції – кількість українців зросла до 1,35-1,5 млн осіб станом на 2021 рік; у Чехії чисельність мігрантів перевищила 200 тис. Іспанія, Італія та Німеччина залишалися стабільними напрямками, переважно для тривалих мігрантів попередніх хвиль [55].

За оцінками Eurostat, до лютого 2022 року за кордоном працювали 2,5-3 млн українців, понад 70% - у країнах ЄС. Таким чином, у 2014-2022 рр. трудова міграція перетворилася на системний процес, що став відповіддю населення на комплексну економічну й безпекову кризу [59].

Наслідки міграційних процесів для України в цей період були амбівалентними. Так, з одного боку, грошові перекази стали важливим компенсатором для домогосподарств у 2021 році їх обсяг перевищив 15 млрд дол. США, що підсилювало внутрішній споживчий попит і пом'якшувало кризові коливання. З іншого боку, масовий відтік працездатного населення, зокрема молоді та кваліфікованих працівників, сформував серйозні структурні

ризика для національної економіки та демографічного розвитку. Сектори, що залежать від кваліфікованої робочої сили (наприклад, медицина, інженерія, промисловість), зазнали поглиблення кадрового дефіциту, тоді як значна частина мігрантів була вимушена переходити на некваліфіковану працю за кордоном, що створювало явище «кваліфікаційної деградації». Додатковими соціальними викликами стали розриви сімей, збільшення навантаження на жінок похилого віку та дітей, а також подальше погіршення демографічної ситуації через зниження народжуваності та зростання еміграційних настроїв. У сукупності ці тенденції демонструють, що трудова міграція в 2014-2022 роках була не лише реакцією населення на кризу, але й одним із чинників, що визначально вплинули на соціально-економічну архітектуру країни перед повномасштабним вторгненням 2022 року [61].

Повномасштабна агресія російської федерації у 2022 році стала поворотним моментом у міграційній динаміці України, переорієнтувавши мобільність населення із переважно економічної у вимушено-гуманітарну. За різними оцінками, у 2022 р. за кордон виїхало 8,0-8,2 млн осіб, що стало найбільшим міграційним сплеском у сучасній історії Європи. Масштаби вимушеної міграції сформували нову структуру міжнародної мобільності, у якій переважають жінки, діти, літні люди та особи з обмеженими можливостями. Суттєву роль відіграв правовий режим тимчасового захисту в ЄС, що забезпечив українцям доступ до житла, ринку праці, освіти та соціальних послуг [56, с. 52].

Протягом 2023-2025 рр. спостерігається тенденція часткової рееміграції, зумовлена адаптацією частини внутрішньо переміщених осіб та стабілізацією умов у деяких регіонах України. Водночас збільшується частка довгострокових мігрантів, які інтегруються у приймаючі суспільства, розвивають професійні навички, навчаються або відкривають бізнес. Це формує ризики структурних демографічних втрат, що проявляються у зменшенні чисельності економічно активного населення, зниженні народжуваності та звуженні бази відтворення трудового потенціалу.

Показники за 2024-2024 рр. свідчать про поступову стабілізацію чисельності міжнародних мігрантів на рівні 6,9-7,2 млн осіб, що все ще перевищує довоєнні значення та підтверджує довгостроковий характер воєнної міграції.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що у 2000-2024 рр. міграційна система України трансформувалася з моделі переважної трудової мобільності у складну багатокомпонентну структуру, у якій поєднуються економічні, освітні, соціальні, гуманітарні та безпекові мотиви. Війна спричинила не лише кількісний сплеск міграції, а й змінила її якісний профіль, посиливши частку довгострокових та необхідних для виживання переміщень. Це зумовлює потребу перегляду пріоритетів державної міграційної політики в напрямі забезпечення рееміграційного потенціалу, інтеграції міграційного капіталу в національний розвиток та мінімізації втрат людського потенціалу.

Графічно динаміку кількості біженців з України за кордон протягом 2020-2024 роки зображена на рис. 2.2.

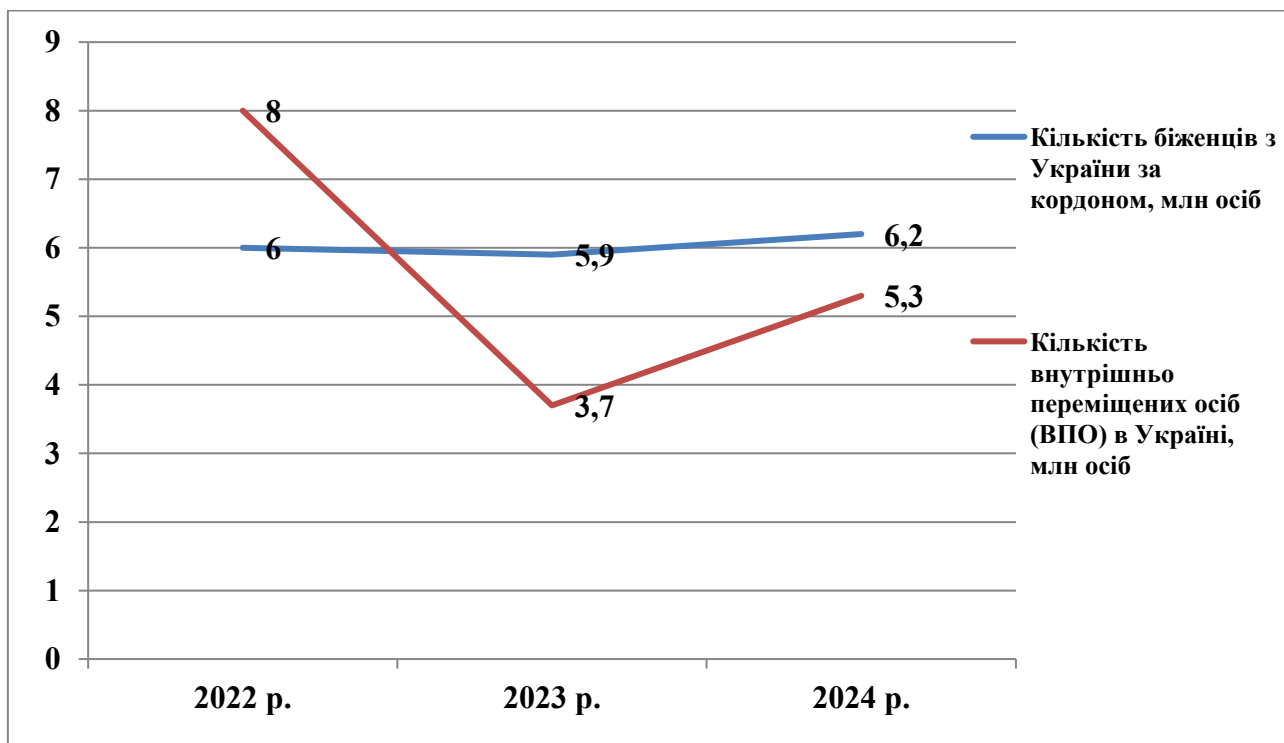

Рис. 2.2. Динаміка кількості біженців з України за кордон протягом 2020-2024 роки, млн. осіб

Джерело: [63]

Таблиця 2.3

Масштаби зовнішньої та внутрішньої міграції в Україні у 2022-2024 рр.

Показник	2022 р.	2023 р.	2024 р.
1	2	3	4
Кількість біженців з України за кордоном, млн осіб	6,0	5,9	6,2
Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні, млн осіб	8,0	3,7	5,3
Країни з найбільшою кількістю українських біженців (топ-5)	Польща, Німеччина, Чехія, Італія, Іспанія		
Основні тенденції року	Масштабний міграційний шок, рекордна кількість переміщених	Часткові повернення, стабілізація потоків	Нове зростання міграції, формування довготривалої діаспори

Джерело: [63]

Повномасштабна збройна агресія Росії проти України спричинила найбільший міграційний шок у Європі після Другої світової війни. Упродовж 2022-2024 рр. масштаби зовнішньої та внутрішньої міграції серед населення України набули безпрецедентних обсягів, істотно трансформували демографічну структуру країни, ринок праці та соціально-економічні умови розвитку. Аналіз офіційних даних UNHCR, IOM та Європейської комісії надає змогу простежити ключові тенденції у динаміці переміщень населення протягом цього періоду [57, 58].

За даними UNHCR, протягом перших місяців війни за кордон виїхало понад 6 млн українських громадян [57].

Паралельно IOM оцінювала кількість внутрішньо переміщених осіб на рівні близько 8 млн², що фактично охопило третину всього населення країни [58].

Характерною рисою року стала майже миттєва масовість переміщень та відсутність можливості для стратегічного планування (переважали вимушені, екстрені виїзди). Основні країни призначення були Польща, Німеччина, Чехія,

Італія та Іспанія. У внутрішньому вимірі сформувалися масштабні переміщення із Сходу та Півдня країни в центральні й західні області.

У 2023 році міграційна ситуація зазнала певної стабілізації. Кількість біженців у Європі зменшилася до 5,9 млн осіб, що пов'язано з хвилею часткових повернень у відносно безпечні регіони України. Однак ці повернення мали переважно реверсивний характер, а рівень їх стійкості залишався низьким. Водночас кількість внутрішньо переміщених осіб скоротилась майже удвічі – до близько 3,7 млн. Це пояснюється як поверненням до місць проживання, так і певним адаптаційним зміцненням інфраструктурних можливостей регіонів. Проте стійка загроза повторних обстрілів утримувала значну частину населення у стані мобільності [59].

У 2024 році тенденції зовнішньої міграції знову посилюються враховуючи той фактор, що кількість українських біженців у країнах Європи збільшилася до приблизно 6,2 млн осіб. Поглиблення інтеграційних процесів (оформлення робочих та освітніх контрактів, включення дітей до систем освіти країн ЄС, довгострокові дозволи на перебування) свідчить про перехід значної частини українців від тимчасової до стійкої міграції.

Внутрішня міграція набула змішаного характеру. За даними ІОМ, кількість ВПО коливалася в діапазоні 3,7-5,3 млн осіб залежно від хвиль повторного переміщення, спричинених ескалацією атак на інфраструктуру у 2024 році. Це означає, що внутрішня мобільність населення має «маятниковий» характер, оскільки одні групи повертаються додому, а інші знову переміщуються через погіршення безпекової ситуації [58].

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, можна виділити кілька ключових характеристик масштабів міграції в Україні за досліджуваний період: стрімкий і масовий міграційний шок у 2022 році охопив рекордну кількість населення та став найбільшим переміщенням у Європі XXI століття; 2023 рік характеризувався частковими поверненнями та відносною стабілізацією, проте без суттєвого зменшення загального міграційного тиску; в 2024 році сформувався стійкий контингент української зовнішньої діаспори, інтегрованої

у соціально-економічні системи країн ЄС; внутрішня міграція залишається високою та нестабільною, із частими повторними переміщеннями; міграція набуває довгострокового характеру, що має глибокі наслідки для ринку праці, відновлення регіонів, людського капіталу та демографічної структури України.

2.2. Економічні, соціальні та демографічні наслідки міграції для України

Міграція населення є складним багатовимірним процесом, який одночасно впливає на ключові параметри розвитку держави, зокрема: економічні, соціальні та демографічні. Масштабність міграційних переміщень, зумовлена військовими подіями, глобалізаційними трансформаціями та структурними змінами на ринку праці, робить наслідки міграції особливо значущими для сучасної України. Аналіз цих наслідків є критично важливим для формування ефективної державної політики у сферах зайнятості, соціального захисту, демографічного відтворення населення та регіонального розвитку. Систематичне дослідження міграційних ефектів дозволяє оцінити короткострокові та довгострокові тенденції, визначити вразливі групи населення, спрогнозувати потреби економіки у трудових ресурсах та окреслити можливі сценарії післявоєнного відновлення країни [56, с. 48].

Економічні наслідки міграції проявляються на макро- та мікрорівнях, охоплюючи функціонування ринку праці, структуру економічного виробництва, грошові потоки, інвестиційний потенціал та бюджетну стійкість держави. Протягом 2000-2024 років міграційні процеси в Україні зазнали суттєвих трансформацій, спричинених пандемією COVID-19, подальшим економічним спадом, а з 2022 року масштабною військовою агресією, що радикально змінила структуру та інтенсивність мобільності населення. Унаслідок цього економічні ефекти міграції значно поглибилися, набувши системного характеру [53].

Динаміка ключових економічних показників, пов'язаних із міграцією в Україні за період 2020-2024 років представлено в табл. 2.4.

Динаміка ключових економічних показників, пов'язаних із міграцією в Україні
за період 2020-2024 років

Показник	2020р.	2021р.	2022р.	2023р.	2024р.
1	2	3	4	5	6
Оціночна кількість українських мігрантів за кордоном, млн осіб	2,5	3,0	6,0	5,9	6,2
Частка працездатних мігрантів, %	70-75	70-72	72-75	68-70	60-65
Обсяг грошових переказів мігрантів, млрд дол. США	12,1	15,0	17,0	14,0–15,0	15,5
Дефіцит робочої сили в промисловості, % вакансій	18	22	28	32	35
Дефіцит кадрів у сфері медицини, %	9	11	12	17	21
Дефіцит кадрів у будівництві, %	15	18	24	30	35
Регіони з найбільшим приростом населення через ВПО	Зах. регіони	Зах. регіони	Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська	Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська	Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Вінницька
Регіони з найбільшою депопуляцією через міграцію	Донбас, Південь	Донбас, Південь	Харківська, Луганська, Херсонська, Запорізька	Ті ж	Ті ж
Втрати людського капіталу (оцінка), тис. висококваліфікованих фахівців	20-25	30-40	60-80	70-100	80-110

Джерело:[62]

Одним із ключових економічних наслідків є зменшення трудового потенціалу та деформація ринку праці. Протягом 2020-2021 років, за оцінками Світового банку та НБУ, через COVID-19 спостерігалось тимчасове скорочення трудової міграції, проте вже з другої половини 2021 року кількість українських трудових мігрантів зросла до 3 млн осіб. Після 2022 року масштаби вимушеної міграції перевищили 6 млн осіб, з яких понад 70% становили представники працездатного віку. Це призвело до різкого звуження пропозиції робочої сили на внутрішньому ринку (рис. 2.3).

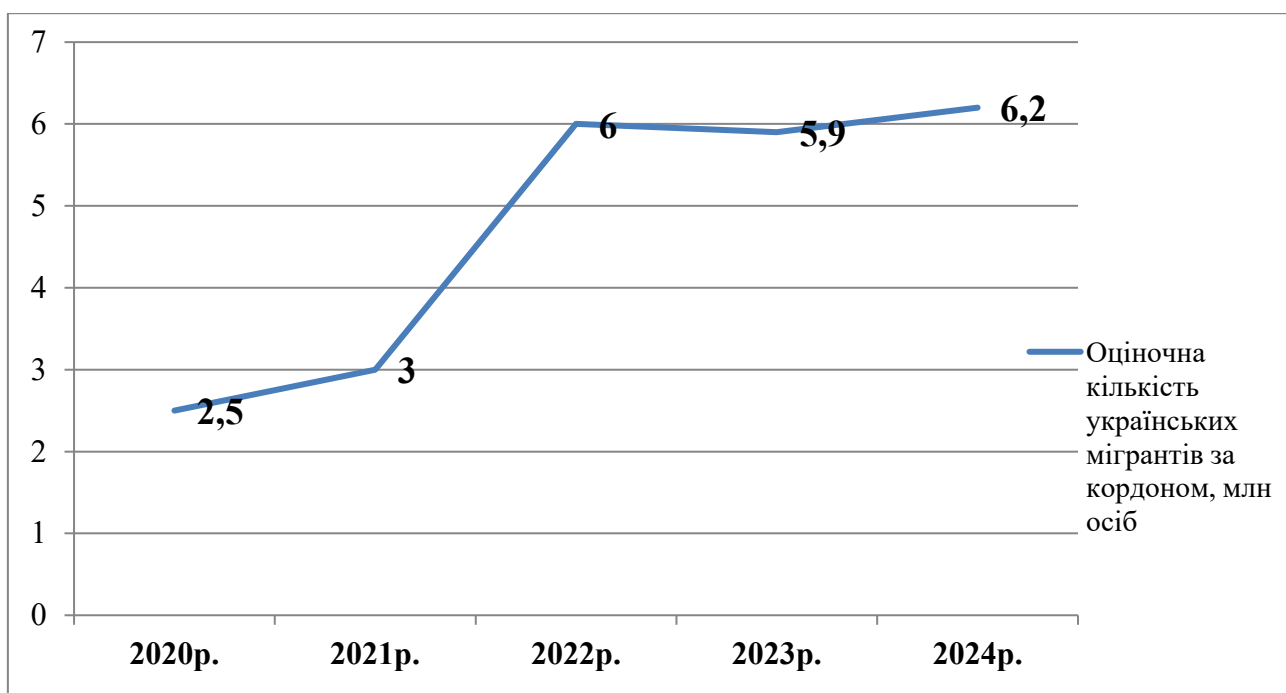

Рис. 2.3. Динаміка чисельності українських мігрантів за кордоном у 2020-2024 рр., млн. осіб

Джерело: [62]

Згідно з даними Мінекономіки, протягом 2023-2024 років дефіцит кадрів у будівельній галузі зріс до 30–35 %, у промисловості – до 25–28%, у транспортній сфері – до 20%, а в медицині та освіті – понад 15% [64].

Втрата висококваліфікованих працівників та зниження чисельності активного трудового населення зумовили значні дисбаланси, а у той час як у західних областях спостерігається перенасичення ринку праці через концентрацію внутрішньо-переміщених осіб (далі – ВПО), східні та південні регіони демонструють критичний брак робочої сили. Це уповільнює економічне відновлення, зменшує потенціал модернізації виробництва та прискорює процес старіння трудових ресурсів.

Графічно динаміку щодо дефіциту кадрів у промисловості, медицині та будівництві України внаслідок міграційних процесів зображено на рис. 2.4.

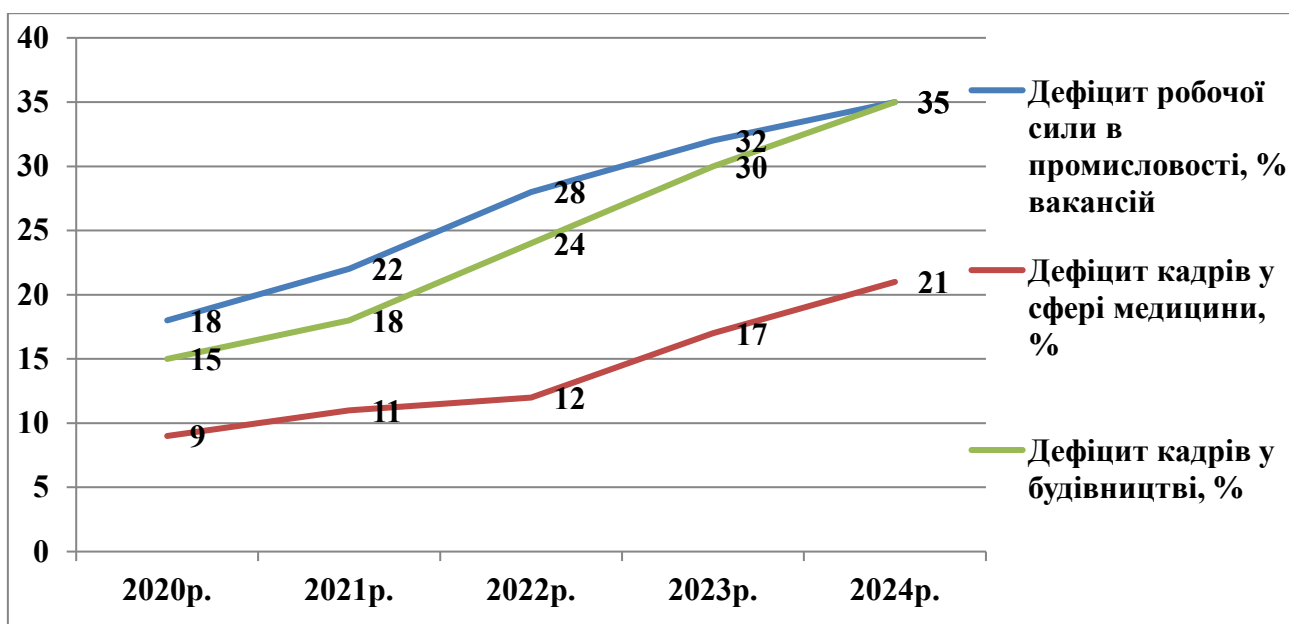

Рис. 2.4. Динаміка дефіциту кадрів у промисловості, сфері медицини та будівництві України під впливом міграції за період 2020-2024 років, %
Джерело: [62]

Представлений графік (рис. 2.4) демонструє чітку тенденцію до зростання дефіциту кадрів у сфері освіти України протягом 2020-2024 років. Упродовж цього періоду рівень вакансій зріс більш ніж удвічі з 7 % до 18 %, що свідчить про системне посилення кадрової нестачі. Основними чинниками такого зростання є масштабна зовнішня міграція педагогічних працівників, внутрішнє переміщення населення, низький рівень оплати праці, підвищені професійні ризики в умовах війни та зростання навантаження на освітні заклади. Накопичення кадрового дефіциту загрожує подальшим погіршенням якості освітніх послуг, зниженням доступності освіти в окремих регіонах та формуванням суттєвих диспропорцій у регіональних освітніх системах, що потребує розроблення державних стимулів для утримання й повернення педагогічних працівників.

Другим суттєвим економічним наслідком стало зростання ролі грошових переказів мігрантів. У 2020 році обсяг приватних переказів в Україну становив 12,1 млрд дол. США, у 2021 році близько 15 млрд дол., що відповідало 10–11 % ВВП [39].

Після 2022 року обсяг переказів зріс до 17 млрд дол., зумовлений різким розширенням кількості мігрантів у країнах ЄС. Ці кошти відіграють ключову роль у підтримці домогосподарств, забезпечують валютну стабільність та стимулюють внутрішній попит, особливо у західних та центральних областях. Водночас така залежність від зовнішніх переказів створює ризики формування «економіки переказів», коли споживча модель розвитку домінує над інвестиційною, а частина домогосподарств втрачає мотивацію до самозайнятості та підприємництва. Надмірна частка споживчих витрат за рахунок зовнішніх коштів знижує потенціал економічної диверсифікації та інноваційного розвитку.

Одним із найгостріших наслідків є втрата людського капіталу та інтелектуального потенціалу, що набула масштабів структурного шоку. У 2020-2021 роках Україна щороку втрачала понад 30 тисяч висококваліфікованих працівників, переважно у сферах ІТ, медицини, інженерії та наукових досліджень. Після 2022 року ці тенденції посилилися, оскільки значна частина ІТ-спеціалістів релокувалася до країн ЄС, Канада та США, інженерні й науково-технічні кадри перемістилися до Польщі, Німеччини та Чехії.

За оцінками KSE 2023 року, Україна втратила близько 20% свого високотехнологічного людського капіталу, що негативно впливає на інноваційний розвиток, гальмує впровадження технологічних модернізацій та звужує потенціал створення доданої вартості у високотехнологічних секторах. Кумулятивний ефект «відтоку мізків» призводить до зниження конкурентоспроможності економіки та послаблення її адаптивності до глобальних ринкових змін [62].

Нарешті, протягом 2020-2024 років значно посилюється прояв такого наслідку, як нерівномірність регіонального розвитку, зумовлена міграційними переміщеннями. До 2022 року трудова міграція переважно зосереджувалася в західних областях України, де було сформовано міграційні мережі та стабільні транснаціональні канали. Після 2022 року внутрішні переміщення охопили

понад 8 млн осіб, що призвело до різкого перерозподілу населення між регіонами. Так, зокрема, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська та Вінницька області отримали 25-35% додаткового навантаження на соціальну та економічну інфраструктуру, тоді як частина східних і південних регіонів втратила від 30 до 60 % населення [62].

Це сформувало асиметрію ринку праці, диспропорції у рівнях зайнятості, нерівномірність бюджетного наповнення та зниження економічної активності у прифронтових областях. Така регіональна диспропорція ускладнює процеси післявоєнного відновлення та потребує цілеспрямованих державних інструментів регіональної політики.

Вважаємо, що економічні наслідки міграції протягом 2020-2024 років набули системної та багатовимірної форми. Зниження трудового потенціалу, посилення залежності від переказів, втрата людського капіталу та регіональні диспропорції стали ключовими чинниками, що визначають сучасну конфігурацію економічного розвитку України та формують довгострокові виклики для її післявоєнного відновлення.

Соціальні наслідки міграції в Україні протягом 2020-2024 років набули системного характеру та визначили суттєві трансформації в структурі домогосподарств, соціальних інститутах, ринку праці, доступі до послуг та соціальній поведінці населення. Період охоплює два хвилеві міграційні етапи:

- 2020–2021 рр. – тимчасове зниження мобільності та зміну моделей трудової міграції через COVID-19;
- 2022–2024 рр., міграційний шок у Європі після повномасштабного вторгнення агресора до України. Внаслідок цього понад 6 млн українців виїхали за кордон, а 5,3 млн стали ВПО, що докорінно змінило соціальну структуру суспільства.

Першим істотним соціальним наслідком стала масштабна трансформація домогосподарств та сімейних структур. Якщо у 2020-2021 роках основною категорією мігрантів були трудові мігранти-чоловіки, то з 2022 року

домінуючими стали жінки з дітьми, що призвело до різкого зростання кількості неповних домогосподарств.

В 2023 році майже 1,2 млн дітей українських мігрантів навчалися в школах ЄС, що вплинуло на сімейну динаміку, моделі виховання та доступність освітніх послуг в Україні. Залишені в Україні літні батьки та члени родин стали потребувати додаткової соціальної підтримки, а кількість так званих «транснаціональних сімей» зросла більш ніж удвічі порівняно з 2020 роком [55].

Другим ключовим наслідком міграції стало підвищення навантаження на соціальні інститути, особливо у західних регіонах України, що прийняли найбільше ВПО. У 2022-2023 роках Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська та Тернопільська області зазнали зростання чисельності населення на 15-30 %, що призвело до дефіциту місць у школах, дитячих садках, медичних закладах та центрах соціальної допомоги. Демографічний тиск на інфраструктуру змінив баланс регіональних соціальних систем, а низка громад відчула перевантаження соціальних служб, особливо у сфері надання психологічної та гуманітарної допомоги.

Динаміка чисельності ВПО в Україні за 2020-2024 років наведено на рис. 2.5.

Представлений графік демонструє різкі зміни у чисельності внутрішньо переміщених осіб в Україні протягом 2020-2024 років. У довоєнні роки показники залишалися стабільними (близько 1,44-1,46 млн осіб, що відображало локалізований характер внутрішньої міграції, пов'язаної переважно з конфліктом на Донбасі). У 2022 році ситуація докорінно змінилася, оскільки кількість ВПО зросла до безпрецедентних 8 млн осіб, що стало прямим наслідком повномасштабного вторгнення, масового переміщення населення та гуманітарної кризи. Подальша динаміка демонструє часткове повернення населення у 2023 році, коли кількість ВПО скоротилась до 3,7 млн, проте у 2024 році показник знову зріс до 5 млн через повторні переміщення, руйнування інфраструктури та ескалацію бойових дій у низці областей. Таким

чином, графік відображає нестійкий, кризовий характер внутрішньої міграції в Україні у 2022-2024 роках, яка залишається чутливою до воєнної ситуації та регіональних безпекових ризиків.

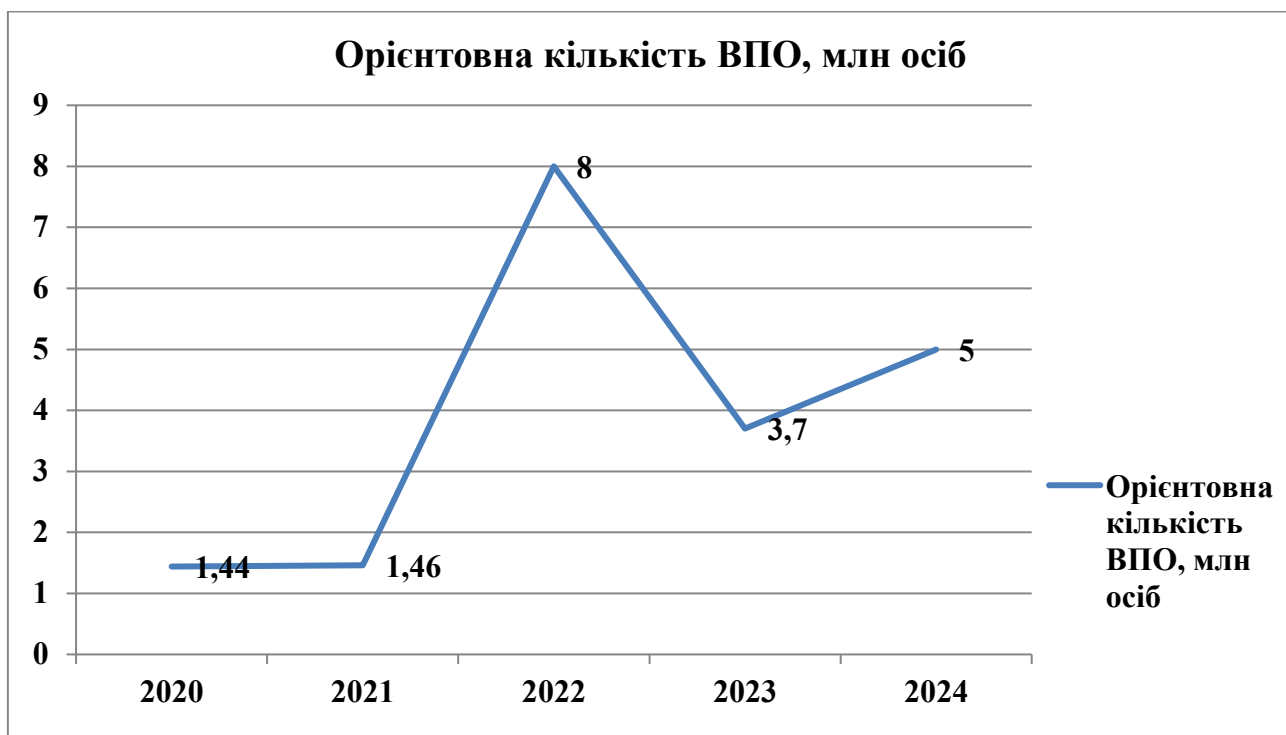

Рис. 2.5. Динаміка чисельності ВПО в Україні за 2020-2024 роки, млн. осіб

Джерело: [63]

Ще одним суттєвим наслідком стала зміна моделей соціальної поведінки та інтеграції населення. Згідно з опитуваннями ІОМ, понад 60 % ВПО відчували психологічний дискомфорт, а майже половина – труднощі з інтеграцією у приймаючих громадах. Водночас українські мігранти за кордоном адаптувалися до нових соціальних середовищ: у 2023 році 44% працювали, 32% продовжували навчання, а 10% отримували перекваліфікацію. Такі зміни впливають на структуру людського капіталу й формують нові моделі соціальної мобільності [58].

Динаміка чисельності дітей українських мігрантів у школах країн ЄС за період 2020-2024 роки зображена на рис. 2.6.

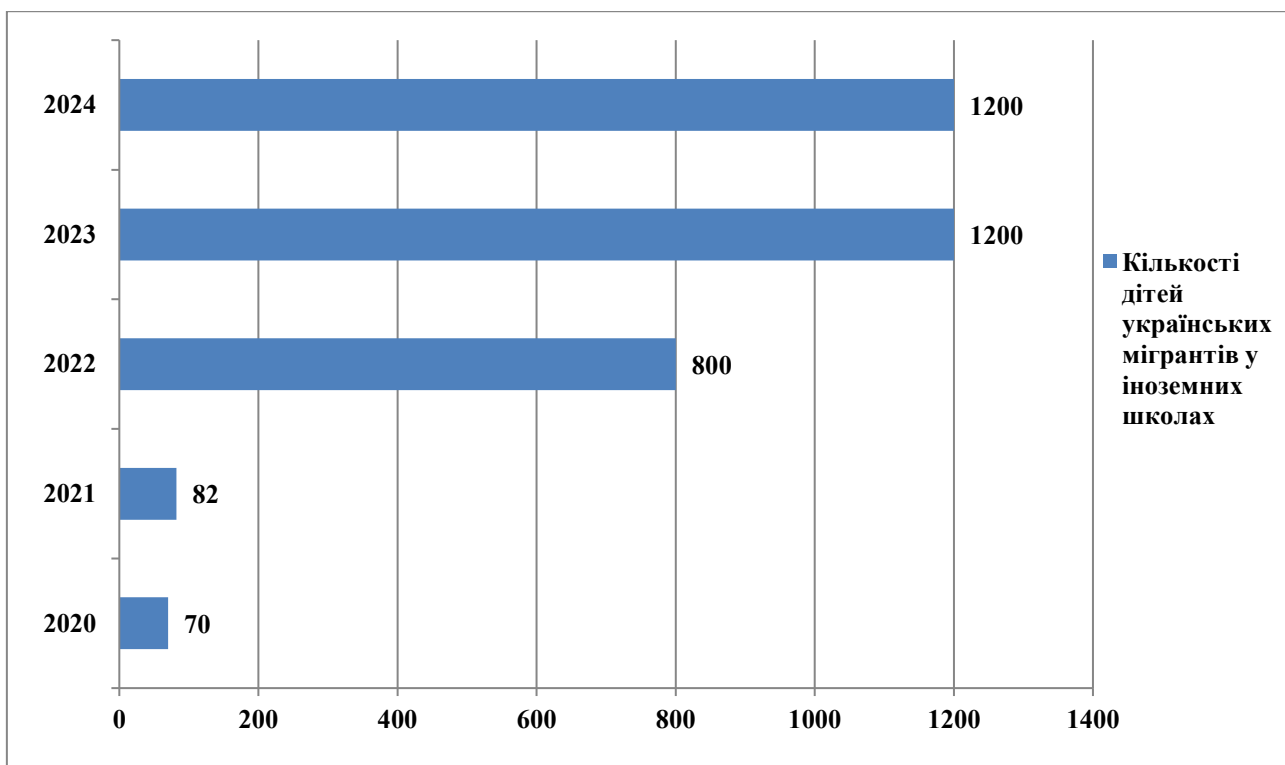

Рис. 2.6. Динаміка чисельності дітей українських мігрантів у школах країн ЄС за період 2020-2024 роки, тис. осіб

Джерело: [63]

Представлений рисунок 2.6 наочно демонструє різке та безпрецедентне зростання кількості дітей українських мігрантів, які навчалися в іноземних школах у 2020-2024 роках. Якщо у довоєнні роки цей показник становив лише 70-82 тис. учнів, то у 2022 році він зріс до 800 тис., що пов'язано з масовою евакуацією сімей після початку повномасштабної війни. У 2023-2024 роках спостерігається стабілізація на рівні близько 1,2 млн дітей, що свідчить про довгострокове перебування значної частини українських сімей за кордоном і поступову інтеграцію дітей у освітні системи країн ЄС. Така тенденція вказує на глибокі соціальні наслідки міграції, зокрема на ризики втрати частини молодого покоління для відновлення людського капіталу України, а також на формування нових освітніх траєкторій українських дітей поза межами країни.

Додатковим соціальним наслідком є зростання рівня соціальної нерівності (рис. 2.7).

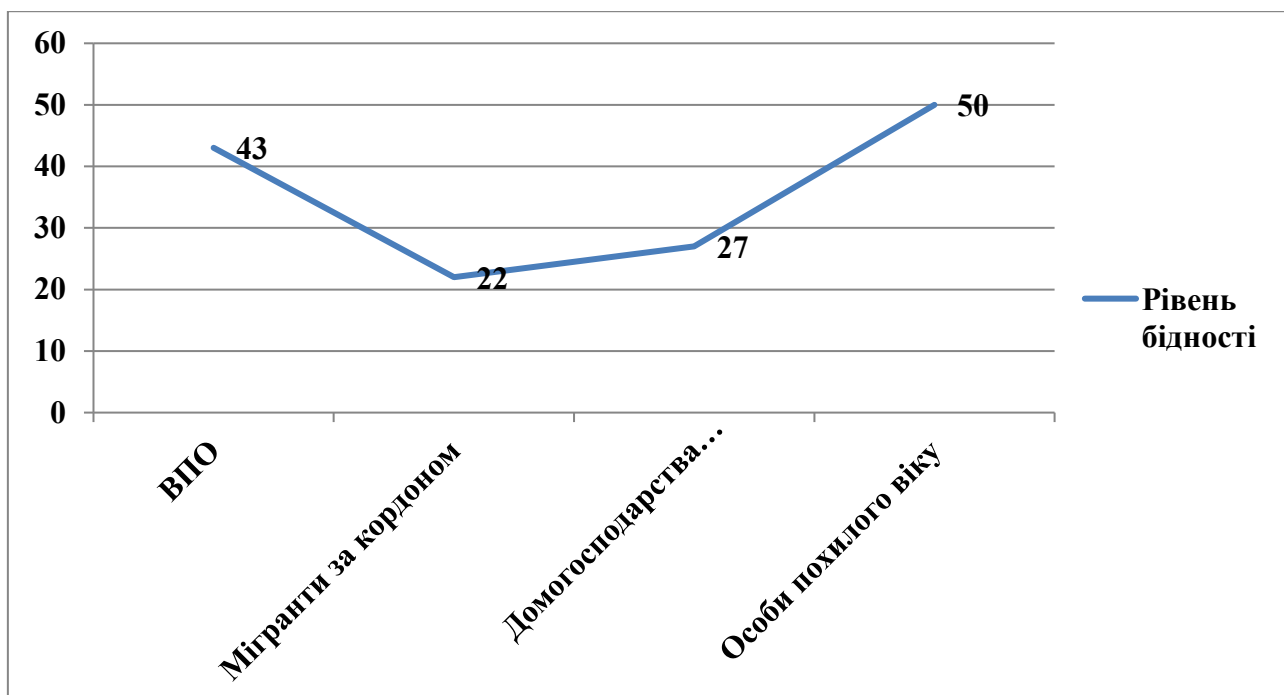

Рис. 2.7. Рівень соціальної вразливості різних груп населення в умовах міграції за 2024 рік

Джерело: [24]

За даними Світового банку, у 2023 році ризик бідності серед ВПО становив 43%, тоді як серед інших груп населення – 27%. Наявність регулярних грошових переказів від мігрантів за кордону створює нерівномірний розподіл доходів: домогосподарства мігрантів мають у середньому на 25-30% вищий рівень доходу, ніж ті, що залишилися в Україні [65]. Це посилює регіональну фрагментацію та формує нові лінії соціальних розривів.

На рівні суспільства міграція спричинила зміни у структурі доступу до соціальних та медичних послуг. У 2022-2024 роках у західних областях України кількість звернень до сімейних лікарів зросла на 25-40%, а потреба в психологічній допомозі – удвічі. Водночас у зонах активних бойових дій доступ до медичних послуг скоротився на 60-80%. Це підсилює регіональні диспропорції у соціальному забезпеченні.

Масштабна міграція також вплинула на добробут населення. Грошові перекази українських мігрантів зросли з 12,1 млрд дол. США у 2020 році до приблизно 15-17 млрд дол. у 2022-2024 рр., що підтримало соціальну стійкість

домогосподарств, але сформувало залежність від зовнішніх доходів. Такі перекази стали ключовим джерелом фінансування витрат на освіту, медицину та проживання ВПО.

Ще одним важливим наслідком став зсув соціальної ідентичності та громадянської активності. За даними соціологічних досліджень, рівень емоційної підтримки України серед мігрантів за кордоном залишався високим, проте понад 30% з них заявили про намір інтегруватися у країни ЄС на довгострокову перспективу. Це формує ризики втрати частини людського потенціалу, але водночас створює можливості для розвитку транскордонних соціальних мереж та емігрантських спільнот.

Отже, узагальнюючи соціальні наслідки міграції українців протягом 2020-2024 років, слід зазначити, що вони є багатоаспектними та неоднозначними. З одного боку, міграція стала інструментом соціального захисту та адаптації для мільйонів українців у період кризи. З іншого – вона спричинила розрив сімейних зв'язків, нерівномірність доступу до соціальних послуг, зростання навантаження на освітню та медичну інфраструктуру, загострення регіональних диспропорцій та посилення соціальної нерівності. Ці процеси потребують комплексної державної політики, спрямованої на інтеграцію ВПО, підтримку сімей мігрантів, інвестиції у соціальну інфраструктуру та зміцнення соціальної стійкості українського суспільства.

Демографічні наслідки міграції в Україні у 2020-2024 роках виявилися одними з найглибших і найтриваліших, визначивши стратегічні тенденції розвитку населення, відтворення людського капіталу та територіальну структуру країни. Попри відносну стабільність демографічних показників у 2020-2021 роках, період повномасштабної війни спричинив безпрецедентні зміни чисельності населення, його статеві-вікової структури, регіонального розподілу та відтворювальних процесів. Міграція стала ключовим фактором демографічного шоку, який визначатиме тенденції розвитку населення України щонайменше на кілька десятиліть [34, с. 83].

Першим і найбільш очевидним демографічним наслідком стало падіння чисельності населення, зумовлене одночасною дією зовнішньої міграції, внутрішнього переміщення, зниження народжуваності та зростання смертності. За період 2020-2021 років населення України скоротилося природним шляхом та через трудову міграцію, однак темпи скорочення залишалися помірними. Починаючи з 2022 року, показники зазнали різкого погіршення: за оцінками ООН та Світового банку, Україна втратила від 6 до 7,5 млн постійних жителів унаслідок вимушеної еміграції. Водночас значна частина населення була переміщена всередині країни, що суттєво змінило регіональну демографічну структуру.

Узагальнені ключові демографічні показники України протягом 2020-2024 років представлено в табл. 2.5.

Другим критичним наслідком стало прискорене старіння населення. Внаслідок масового виїзду за кордон жінок репродуктивного віку та молоді 18-35 років у 2022-2024 роках вікова структура України суттєво погіршилася. Згідно з оцінками демографів, частка населення віком 60+ у 2023 році вперше перевищила 25 %, а коефіцієнт навантаження на працездатне населення зріс на 17%. Це означає, що демографічна піраміда України стає деформованою, а відтворення трудових ресурсів у майбутньому перебуває під загрозою.

Таблиця 2.5

Ключові демографічні показники України за 2020-2024 рр.

Рік	Чисельність населення, млн. осіб	Народжуваність, тис.осіб	Смертність, тис.осіб	Основний демографічний ефект
1	2	3	4	5
2020	41,4	293	616	Природне скорочення населення
2021	41,2	271	664	Поглиблення депопуляції
2022	38,0	187	450	Демографічний шок, масова еміграція
2023	36,7	205	460	Часткове повернення, але збереження негативного балансу
2024	36,0	210	450	Стабілізація на низькому рівні, ризик демографічної депресії

Джерело: [63]

Особливо драматичною стала ситуація з народжуваністю. У 2020 році народилося 293 тис. дітей, у 2021 році – 271 тис., а у 2022 році – лише близько 187 тис., що стало рекордно низьким показником за всю історію незалежності. У 2023-2024 роках спостерігалось часткове відновлення (до 205-210 тис.), однак ці значення залишаються удвічі нижчими, ніж у 2010 році [63].

Графічно динаміку народжуваності в Україні зображено на рис. 2.8.

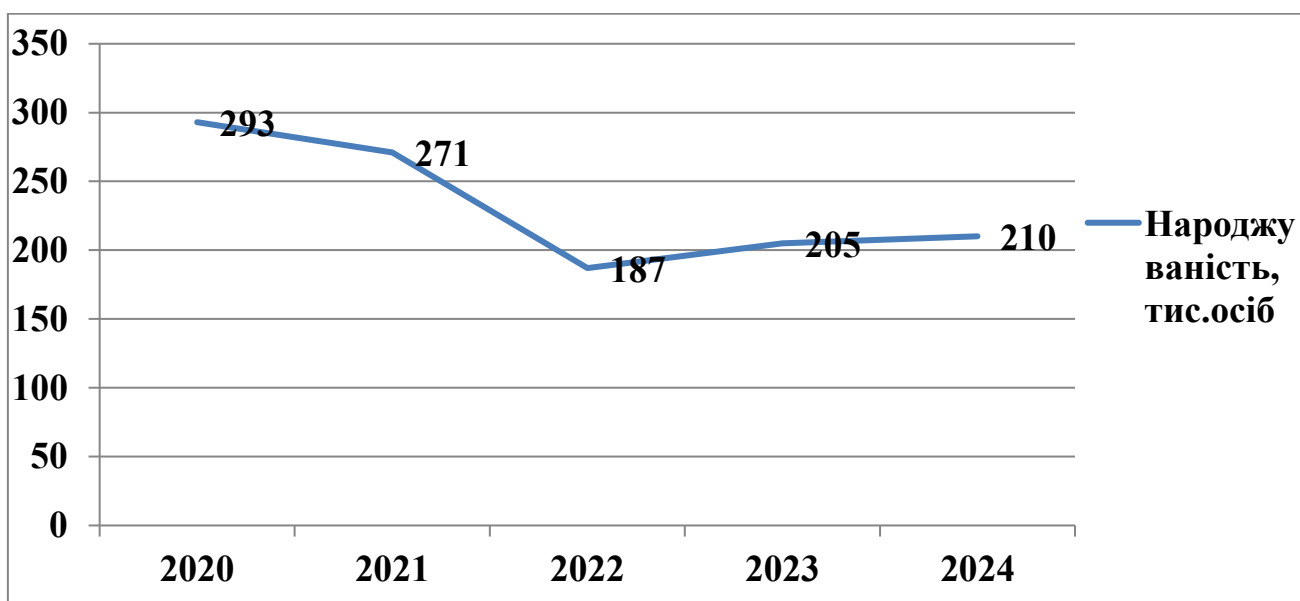

Рис. 2.8. Динаміка народжуваності в Україні у 2020-2024 рр., тис. осіб

Джерело: [63]

Основні причини падіння народжуваності це війна, економічна нестабільність, відтермінування народження дітей мігрантами та різке зменшення кількості жінок дітородного віку в Україні.

Третім важливим наслідком війни та міграції є гендерні диспропорції населення. Через воєнний стан чоловіки 18-60 років були обмежені у виїзді, тоді як жінки та діти становили основний міграційний потік. У результаті у 2022-2024 роках у країнах ЄС сформувалася демографічна група, де частка українських жінок становила понад 65%, а дітей – близько 20 %. В Україні ж виник дефіцит молодих жінок та дисбаланс у репродуктивних вікових групах, що має довгострокові наслідки для народжуваності [37].

У межах країни значно зросли регіональні демографічні диспропорції, спричинені різними масштабами внутрішньої та зовнішньої міграції. Західні області продемонстрували приріст населення на 10-30 % за рахунок ВПО, тоді як східні й південні втратили від 30 до 60 % населення. Це позначилося на структурі зайнятості, соціальному навантаженні, функціонуванні освітніх і медичних закладів та перспективі відновлення регіонів.

Узагальнюючи вище викладене, слід зауважити, що демографічні наслідки міграції протягом 2020-2024 років характеризуються глибокими структурними зрушеннями, зокрема: скороченням чисельності населення, прискореним старінням, падінням народжуваності, гендерними диспропорціями та регіональною нерівномірністю. Ці процеси мають довготривалий характер і становлять загрозу національній демографічній безпеці. Вони потребують системної державної політики, спрямованої на стимулювання повернення населення, підтримку народжуваності, реінтеграцію молоді та відновлення людського потенціалу України.

2.3. Особливості міграційних процесів в Україні в контексті глобалізації

Глобалізація суттєво вплинула на формування сучасних міграційних процесів в Україні, істотно активізувавши мобільність населення та визначивши нові траєкторії переміщень. Ключовими глобалізаційними детермінантами стали лібералізація міжнародної мобільності, інтеграція ринків праці та вплив міжнародних криз. Запровадження безвізового режиму з ЄС у 2017 році створило якісно нову міграційну парадигму, що надала українським громадянам можливість вільно переміщатися територією Європейського Союзу, суттєво збільшивши масштаби трудової й освітньої міграції. Розширення міждержавних угод про працевлаштування сприяло спрощенню доступу українців до європейських ринків праці, що стало важливим стимулом для міграційної активності [36, с. 132].

Паралельно інтеграція України у транскордонні трудові процеси поглибилася завдяки високому попиту на вітчизняну робочу силу в ЄС, зокрема у будівництві, логістиці, виробництві, доглядовій сфері та ІТ-галузі. Особливо інтенсивним цей процес став після 2022 року, коли українці перетворилися на найбільшу групу нових працівників у Польщі, Чехії, Словаччині та Німеччині. Значну роль відіграли й глобальні кризи, які виступили каталізаторами міграції: пандемія COVID-19 істотно змінила моделі трудової мобільності, посилила попит на сезонних працівників та сприяла поширенню дистанційних форм зайнятості, тоді як повномасштабне вторгнення РФ спричинило найбільше міграційне переміщення українців від часів Другої світової війни. Сукупність цих факторів сформувала нові умови міграційного середовища, в якому Україна стала активним учасником глобальних міграційних процесів [36, с. 133].

Масштаби міграції України у 2020-2024 роках були безпрецедентними внаслідок взаємодії глобальних та внутрішніх чинників. На рис.2.9 зображено динаміку зовнішньої міграції українців за період 2020-2024 роки.

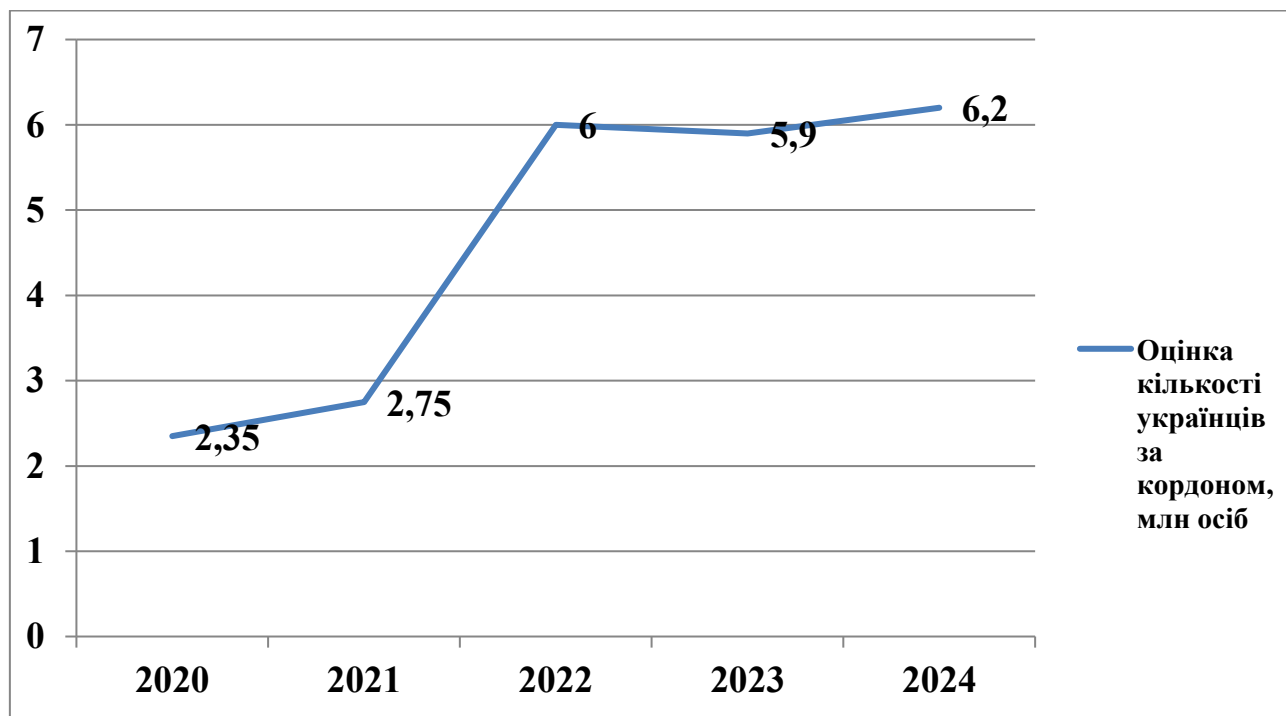

Рис. 2.9 Динаміка зовнішньої міграції українців
за період 2020-2024 роки, млн. осіб

Джерело: [27, с. 23].

Графік демонструє стрімке зростання міграції у 2022 році – з 2,75 млн до приблизно 6 млн осіб. У 2023 році спостерігалось незначне зниження, однак у 2024 році кількість українців за кордоном знову зросла до 6,2 млн. Ця тенденція свідчить про стійкий характер міграції, яку дедалі важче розглядати як тимчасову [27, с. 23].

Однією з найбільш помітних та закономірних характеристик українських міграційних процесів у 2022-2024 роках стала їхня виразна фемінізація та омолодження, що сформували нову соціально-демографічну модель міграційної мобільності. Якщо у довоєнний період (до 2020 року) міграційні потоки України традиційно характеризувалися переважанням чоловіків працездатного віку – насамперед трудових мігрантів, зайнятих у будівництві, промисловості та сільському господарстві, – то після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році структура мігрантів різко змінилася.

За даними Eurostat, OECD та UNHCR, у 2022–2023 роках частка жінок серед українських мігрантів становила 65–68 %, тоді як частка дітей віком до 18 років – 18–22 %, що є унікально високими показниками для європейських міграційних процесів XXI століття [57, 58].

Таке зміщення структури пояснюється низкою чинників. По-перше, правовими обмеженнями на виїзд чоловіків призовного віку під час воєнного стану, що спрямувало основні міграційні потоки на жінок, дітей і людей похилого віку. По-друге, гуманітарним характером міграції: більшість українських громадян покидали країну не з економічних мотивів, а з метою забезпечення безпеки дітей, доступу до освіти, медицини та соціального захисту. Тому українська міграція після 2022 року має соціально-захисний, а не трудовий характер.

Структура українських мігрантів за статеві-віковими групами наведено в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Структура українських мігрантів за статеві-віковими групами (2020–2024 рр.)

Рік	Частка жінок (%)	Частка чоловіків (%)	Частка дітей (%)	Характеристика року
1	2	3	4	5
2020	50	52	10	Традиційна трудова міграція
2021	51	51	12	Після COVID-19 часткове зростання сімейних міграцій
2022	67	30	22	Масова евакуація жінок і дітей
2023	68	25	20	Стабілізація фемінізованої міграції
2024	66	26	21	Усталення «жіночої» структури мігрантів

Джерело: [62]

Представлені дані в табл. 2.6 демонструють суттєву трансформацію статеві-вікової структури українських мігрантів у 2020-2024 роках, що відображає глибокі зміни в характері та мотивах міграційних потоків. Якщо у 2020-2021 роках українська міграція зберігала традиційні риси трудової мобільності з відносно збалансованим співвідношенням жінок і чоловіків та незначною часткою дітей, то з 2022 року її структура різко змінилася через повномасштабне вторгнення. Частка жінок зросла до 63-67 %, а частка дітей – до 18-22%, що засвідчує переважно захисний та гуманітарний характер міграції. У 2023-2024 роках ця тенденція стабілізувалася, формуючи стійку «жіночу» модель української зовнішньої міграції. Такі зрушення мають значний соціально-демографічний вплив: посилюють ризики депопуляції, змінюють профіль трудової зайнятості українців за кордоном, формують нові типи транснаціональних сімей та підвищують імовірність довгострокового перебування частини мігрантів за межами України [62].

У рамках міжнародної міграційної теорії сучасна українська міграція відповідає концепції «care migration» (міграції доглядових груп) та «forced protection migration», де основними мігрантами є жінки і діти, що шукають безпеки та соціальної підтримки. Також простежується відповідність моделі гендерної сегментації міграції, яка передбачає зміну ролей у сім'ї та зміщення відповідальності на жінок під час кризи чи конфлікту. Для України це

проявляється у тому, що жінки стали основними ухвалювачами рішень про міграцію, відповідальними за забезпечення сім'ї за кордоном, активними учасниками інтеграційних процесів.

Фемінізація та омолодження міграції спричинили низку змін у сімейних моделях:

- формування транснаціональних сімей, коли чоловіки залишаються в Україні, а жінки з дітьми – за кордоном;
- зміна гендерних ролей, оскільки жінка стає основним економічним агентом;
- психоемоційне навантаження через подвійний тиск: виховання дітей та інтеграція у нове середовище;
- розрив соціальних зв'язків, які забезпечують життєстійкість домогосподарств [37].

Варто зауважити, що за даними ІОМ, 43% українських жінок-мігранток повідомляють про труднощі із психологічною адаптацією, а 28% - про проблеми з інтеграцією дітей у школи.

Омолодження міграційних потоків означає, що за кордоном перебуває значна частка жінок фертильного віку; близько 1,2 млн українських дітей інтегровані у системи освіти ЄС; частина сімей може не повернутися після війни. На рисунку 2.10 зображено динаміку частки мігрантів репродуктивного віку.

Цей показник демонструє втрату демографічного потенціалу, що посилює тенденції старіння населення та скорочення народжуваності.

Вважаємо, що фемінізація та омолодження міграційних потоків в Україні у 2022-2024 роках стали структурною характеристикою нової міграційної реальності. Вони сформували унікальний для Європи «профіль захисної міграції», орієнтований на збереження життя та добробуту дітей і жінок. Ці зміни суттєво вплинули на структуру зайнятості українців за кордоном, спричинили трансформацію сімейних моделей, підвищили психологічне навантаження на мігранток та створили довгострокові ризики депопуляції.

Втрата значної частки молодого та репродуктивного населення є одним із найсерйозніших викликів для повоєнного відновлення України, оскільки вона обмежує можливості відновлення людського капіталу і може визначити демографічну траєкторію країни на найближчі десятиліття.

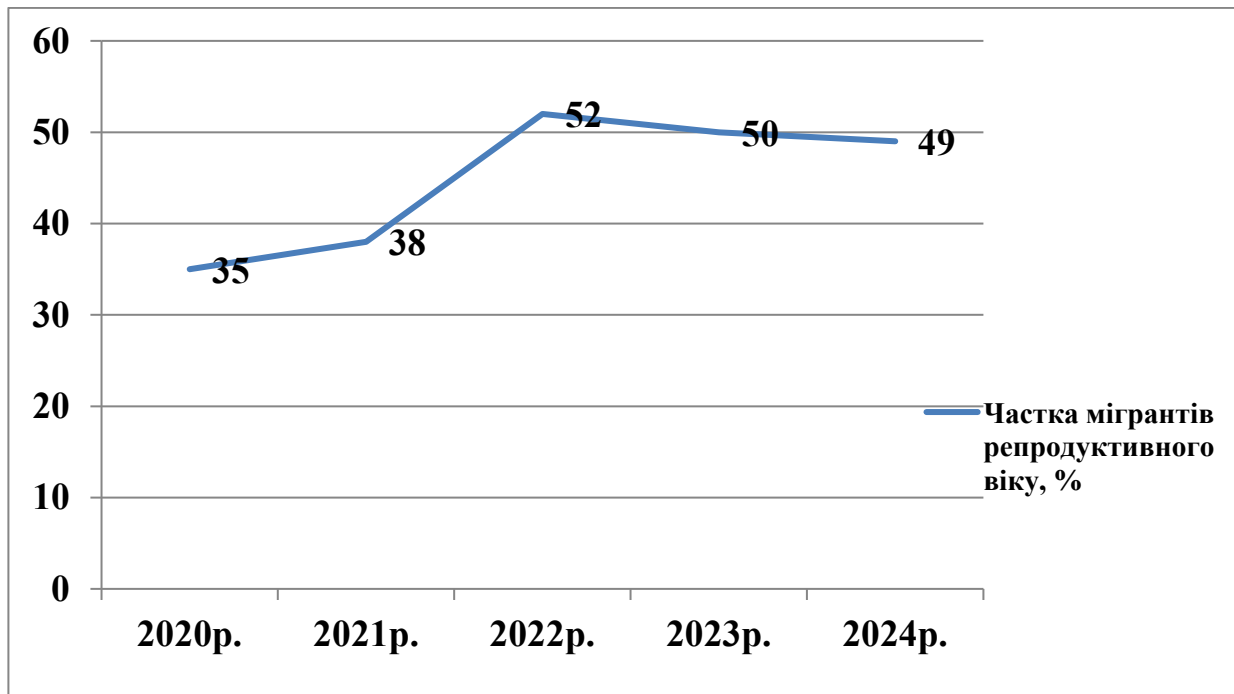

Рис. 2.10. Частка мігрантів репродуктивного віку за 2020-2024 роки, %
Джерело: [37]

Найбільш релевантними для аналізу української міграції 2020-2024 років виступають модель PULL-PUSH (тягнучих і штовхаючих факторів) та модель міграційних систем, які доповнюють одна одну і дозволяють охопити як індивідуальний рівень мотивації, так і макрорівневий контекст міжнародних переміщень. Модель PULL–PUSH стала класичним інструментом для аналізу міграційних рішень і ґрунтується на розмежуванні факторів вигнання (push) та приваблення (pull) [24].

У контексті України Push-фактори у 2022-2024 роках набули надзвичайної інтенсивності й стали домінуючим мотивом переміщень:

- загроза життю та безпеці населення в умовах російської агресії;
- руйнування житла та інфраструктури, що створило фізичну неможливість проживання;

- економічна нестабільність, втрата робочих місць і зниження рівня доходів;
- падіння якості медичних і соціальних послуг у постраждалих регіонах;
- високий рівень стресу та психологічного навантаження, що стимулював виїзд жінок і дітей.

У 2020-2021 роках домінували інші PUSH-фактори, зокрема обмежені можливості працевлаштування в Україні; низький рівень оплати праці; структурний дефіцит робочих місць у регіонах; невизначеність, спричинена пандемією COVID-19.

Таким чином, у різні періоди вагу PUSH-факторів формували різні кризи, економічна, соціальна, епідеміологічна та безпекова.

До основних факторів приваблення (PULL-фактори) належать:

- високий рівень соціальної безпеки у країнах ЄС;
- можливість отримання тимчасового захисту (Temporary Protection Directive) – безпрецедентний механізм, активований для українців у 2022 році;
- доступ до ринків праці, освіти та медицини, значно кращих, ніж в Україні;
- вищі стандарти життя, включно з соціальними виплатами для сімей з дітьми;
- існуючі міграційні мережі українців, які спрощують інтеграцію.

PULL-фактори особливо посилилися після 2022 року, коли 27 країн ЄС синхронно відкрили ринки праці та соціальні системи для українців, створивши історично унікальні умови для мобільності.

Модель міграційних систем дозволяє можливість комплексно пояснити сучасні українські міграційні процеси, акцентуючи увагу не лише на індивідуальних мотиваційних чинниках, а на стійких структурних зв'язках між країнами, що формуються історично, економічно, соціально й інституційно. На відміну від моделі Pull–Push, яка зосереджена переважно на причинах і факторах переміщення окремої особи, модель міграційних систем розглядає

міграцію як результат дії цілого комплексу взаємопов'язаних елементів – потоків населення, економічних взаємозалежностей, соціальних мереж, культурних контактів та діяльності міжнародних організацій, що створюють сталі канали мобільності між країною-реципієнтом і країною-донором.

У 2020-2024 роках для України сформувалися чіткі та стабільні міграційні системи передусім із країнами Європейського Союзу. Вони ґрунтуються на географічній близькості до Польщі, Словаччини та Угорщини, що значно полегшує переміщення населення, а також на глибокій економічній інтеграції, адже ринки праці ЄС активно імпортують українську робочу силу та мають сталий попит на працівників у сфері будівництва, логістики, виробництва, доглядових послуг та ІТ. Історичні та культурні зв'язки, зокрема між Україною та Польщею, які існують понад два десятиліття, сприяють формуванню міграційних мереж: громади українців за кордоном надають новоприбулим інформаційну, ресурсну й соціальну підтримку, створюючи ефект «самовідтворення» міграційних потоків. Діяльність міжнародних організацій, таких як UNHCR, IOM та Caritas, додатково посилює інституційний компонент системи, забезпечуючи мігрантам доступ до соціальних послуг, правового захисту та адаптаційних програм [57].

У межах цих систем виділяють декілька провідних напрямів. Найбільшою є польська міграційна система, у межах якої у 2023-2024 роках перебувало понад 1,4 млн українців. Польща пропонує структурний попит на робочу силу, спрощені механізми працевлаштування, підтримку сімей з дітьми та доступ до освіти, що робить її ключовим центром тяжіння українських мігрантів. Німеччина стала другим за масштабами напрямом, особливо після 2022 року: високі соціальні стандарти, розвинена система охорони здоров'я та можливості професійної реалізації приваблюють українців різних вікових і професійних груп. Чеська та словацька системи традиційно виконують роль трудових напрямів із контрольованими програмами працевлаштування, у яких українці становлять значну частку іноземних працівників. Північна Європа – зокрема Швеція, Данія та Норвегія – у 2022–2024 роках посилила свою роль у

структурі міграційних потоків завдяки високому рівню соціального забезпечення та ефективним протоколам захисту біженців [30, с. 185].

У результаті поєднання дії Pull–Push факторів та функціонування міграційних систем українська міграція набула комбінованого характеру. Push-фактори, зумовлені війною, економічною нестабільністю та загрозами безпеці, пояснюють сам факт виїзду українців, тоді як Pull-фактори високий рівень соціальної підтримки в країнах ЄС, доступ до освіти та медицини, привабливі умови працевлаштування визначають вибір конкретних напрямів. Міграційні системи, своєю чергою, забезпечують структурну стійкість цих процесів: вони пояснюють, чому поведінка мігрантів стає повторюваною, а зв'язки між Україною та країнами прийому тривалими та самоорганізованими [31, с. 242].

Взаємодія цих моделей породжує ефект закріплення української міграції в європейському просторі. Міграційні канали стають постійними, розвинені громади українців спрощують інтеграцію, а соціальні контракти між мігрантами та державами-реципієнтами посилюють довготривалість перебування. За оцінками європейських джерел, понад 40 % українців у ЄС у 2024 році висловлюють намір залишатися в країнах прийому щонайменше п'ять років, що вказує на формування нової довгострокової міграційної моделі. У такому контексті модель Pull–Push дозволяє зрозуміти мотивацію мігрантів, тоді як модель міграційних систем розкриває інституційний та мережевий характер переміщень. У їх сукупності ці підходи дозволяють комплексно пояснити сучасну українську міграцію та прогнозувати її вплив на соціально-економічний і демографічний розвиток у довгостроковій перспективі.

Висновки до розділу 2

За результатами проведеного дослідження світових міграційних процесів та їх впливу на економічний розвиток України були зроблені наступні висновки.

Узагальнюючи результати дослідження сучасних тенденцій та масштабів міграції в Україні, встановлено, що міграційні процеси трансформувалися з

локального демографічного явища у системний чинник соціально-економічного розвитку. Ретроспективний аналіз міграційних хвиль – від «старої» та «нової» еміграції кінця XIX – середини XX ст. до «заробітчанської», «інтелектуальної», «корпоративної» та вимушеної воєнної міграції – засвідчив зміну мотиваційного ядра міграції: від виживання та базової економічної безпеки до прагнення професійної реалізації, кращої якості життя та безпеки в умовах війни. У 2000-2024 рр. Україна остаточно закріпилася в статусі країни-донора робочої сили з високим рівнем зовнішньої мобільності, а повномасштабна агресія 2022 року спричинила безпрецедентний міграційний шок, що вивів масштаби зовнішньої та внутрішньої міграції на рівень найбільших переміщень населення в Європі XXI ст. При цьому міграція набула стійкого, багатокомпонентного характеру, поєднуючи економічні, гуманітарні, освітні та безпекові мотиви.

Комплексна оцінка економічних, соціальних та демографічних наслідків міжнародної міграції засвідчила їхній глибоко амбівалентний характер. З одного боку, міграція зумовила скорочення трудового потенціалу, посилення дефіциту кадрів у ключових секторах економіки, втрату частини висококваліфікованих фахівців, поглиблення регіональних диспропорцій, прискорене старіння населення, падіння народжуваності та формування гендерних і вікових дисбалансів. Масштабна зовнішня та внутрішня мобільність трансформувала структуру домогосподарств, спричинила зростання кількості транснаціональних сімей, посилила навантаження на соціальну й освітню інфраструктуру західних регіонів та підвищила соціальну вразливість ВПО. З іншого боку, зростання обсягів грошових переказів підтримало рівень добробуту домогосподарств, сприяло валютній стабільності та частково пом'якшило соціальні наслідки кризи. Водночас стійкі тенденції депопуляції, старіння та відтоку репродуктивного й інноваційно-активного населення формують довгострокові ризики для демографічної та економічної безпеки України.

Дослідження особливостей міграційних процесів України в контексті моделей Pull–Push та міграційних систем дозволило поглибити теоретико-методологічне розуміння їхньої природи. Поєднання потужних «штовхаючих» факторів (війна, економічна нестабільність, руйнування інфраструктури, безпекові загрози) та «тягнучих» факторів (високий рівень соціального захисту, відкриті ринки праці та освіти, тимчасовий захист у ЄС) зумовило перехід від переважно трудової до захисно-гуманітарної моделі міграції з виразною фемінізацією та омолодженням потоків. У межах міграційних систем сформувалися стійкі канали мобільності між Україною та країнами ЄС, що посилюють імовірність довгострокового закріплення українських мігрантів за кордоном. Це, у свою чергу, актуалізує потребу в переорієнтації державної міграційної політики: від пасивного реагування на відтік населення – до активного управління рееміграційним потенціалом, інтеграції міграційного капіталу в національну економіку, стимулювання повернення молоді та мінімізації демографічних втрат у довгостроковій перспективі.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

3.1. Інструменти та моделі державної міграційної політики

Ефективна державна міграційна політика є ключовим елементом соціально-економічного розвитку країни, оскільки міграційні процеси безпосередньо впливають на ринок праці, демографічну динаміку, національну безпеку, рівень зайнятості та інтеграцію країни у глобальні економічні системи. Для забезпечення збалансованого управління міграцією держава формує комплекс інструментів, спрямованих на регулювання масштабів і напрямів міграційних потоків, створення умов для легальної зайнятості мігрантів, забезпечення захисту їхніх прав та мінімізацію ризиків нелегальної міграції. Ці інструменти структуровані у взаємопов'язані правові, адміністративні, економічні, соціальні, інформаційні та інституційні механізми, що становлять цілісну систему управління міграційними процесами.

Складові інструментів державної міграційної політики зображені на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Інструменти державної міграційної політики

Джерело: розроблено автором

Розглянемо детальніше характеристики кожного із вище представлених інструментів державної міграційної політики. Так, зокрема правові інструменти становлять фундамент міграційної політики, оскільки визначають нормативно-

правову базу для регулювання міграційних процесів на національному та міжнародному рівнях.

По-перше, до правових інструментів належить національне міграційне законодавство, яке встановлює порядок в'їзду та виїзду іноземців, їх правовий статус, умови працевлаштування, отримання громадянства, процедури надання притулку та тимчасового захисту. Наявність системного законодавчого регулювання забезпечує юридичну визначеність та прозорість державної політики.

По-друге, важливу роль відіграють міжнародні договори та конвенції, що формують інституційну основу співпраці України з іншими державами та міжнародними організаціями. Зокрема, угоди про реадмісію, міжнародні трудові угоди та конвенції МОП сприяють уніфікації підходів до захисту прав трудових мігрантів і координації міграційних потоків.

По-третє, ефективним інструментом регулювання імміграції є квотування та ліцензування. Квоти визначають кількісні обмеження на в'їзд окремих груп мігрантів залежно від потреб ринку праці, а ліцензування суб'єктів працевлаштування запобігає зловживанням на ринку трудової міграції. Окреме місце займає регулювання статусу біженців, трудових мігрантів, студентів та висококваліфікованих фахівців, що забезпечує диференційований підхід до різних категорій мігрантів з урахуванням міжнародних стандартів та національних інтересів.

Адміністративні інструменти забезпечують практичне виконання міграційної політики та передбачають застосування організаційно-управлінських заходів. Ключовим елементом є система контролю кордонів і візова політика, що включає прикордонний моніторинг, перевірку документів, запобігання нелегальній міграції та підтримання високого рівня безпеки. Візові режими визначають умови в'їзду для різних категорій іноземців та забезпечують селективність допуску. Діяльність державних органів міграційної служби охоплює ведення реєстрів мігрантів, контроль за їх правовим статусом, оформлення дозволів на проживання, роботу та тимчасовий захист. Це

забезпечує стабільність і прозорість процедур. Важливою складовою є реєстрація місця проживання та видача дозволів на проживання та роботу, що створює можливість для офіційної зайнятості, оподаткування та соціального захисту. До адміністративних заходів також належать депортація та реадмісія, що застосовуються щодо осіб, які порушили правила перебування на території держави, і спрямовані на дотримання міграційного законодавства та посилення безпеки.

Економічні інструменти спрямовані на формування стимулів і обмежень, які впливають на рішення мігрантів щодо переміщення, повернення та інтеграції.

Важливими є податкові пільги для висококваліфікованих мігрантів, що дозволяють залучити спеціалістів дефіцитних професій і підвищити конкурентоспроможність національної економіки. Програми стимулювання повернення трудових мігрантів (гранти, пільгове кредитування, компенсації для започаткування бізнесу) сприяють реінтеграції мігрантів та використанню їхнього людського й соціального капіталу. Економічна політика також включає фінансові заохочення для підприємств, які працевлаштовують іноземців легально, що зменшує масштаби тіньової міграції. Значущим є розвиток грантових програм та інвестиційних стимулів для діаспори, спрямованих на активізацію її участі у соціально-економічному розвитку країни. Окремим напрямом є створення умов для легальної зайнятості та детінізації ринку праці, що підвищує прозорість міграційних потоків і забезпечує захист прав працівників.

Соціальні та гуманітарні інструменти орієнтовані на забезпечення належного рівня життя мігрантів, їх адаптацію та інтеграцію у приймаючому суспільстві. До ключових належать програми соціальної адаптації та інтеграції, що охоплюють психологічну підтримку, юридичні консультації, соціальні послуги та сприяють успішному включенню мігрантів у нове середовище. Важливою є можливість доступу мігрантів до освіти, медицини та соціальних послуг, що відповідає міжнародним стандартам прав людини та сприяє

зменшенню соціальної напруги. Культурні та мовні курси дозволяють мігрантам швидше адаптуватися, долати бар'єри міжкультурної комунікації та успішно інтегруватися у ринок праці. Особливе місце займає підтримка біженців і внутрішньо переміщених осіб, включаючи функціонування центрів тимчасового розміщення, гуманітарну допомогу та заходи щодо соціально-економічної реабілітації.

Інформаційні інструменти забезпечують формування та поширення достовірних відомостей про можливості, ризики та правила міграції, а також підтримують аналітичну основу управління міграційними процесами. Важливими є інформаційні кампанії, спрямовані на запобігання нелегальній міграції та торгівлі людьми, інформування щодо законних каналів працевлаштування за кордоном. Суттєву роль виконують інформаційні портали для трудових мігрантів, де зосереджена актуальна інформація щодо процедур працевлаштування, соціального захисту, трудових прав і можливостей повернення. Основою аналітичного забезпечення виступають системи моніторингу міграційних процесів, включно зі статистичними базами, електронними реєстрами та інтегрованими інформаційними платформами, що дають змогу прогнозувати міграційні тенденції та оцінювати ефективність політики.

Інституційні інструменти забезпечують координацію діяльності між різними суб'єктами, залученими до реалізації міграційної політики. Центральним елементом є державні міграційні служби, які організовують процес управління міграційними потоками, видають дозволи, здійснюють контроль і забезпечують дотримання законодавства. Для узгодження діяльності різних органів влади формуються міжвідомчі координаційні структури, що дозволяє підвищити ефективність реалізації політики та уникати дублювання функцій. Важливе значення має партнерство держави з роботодавцями, профспілками, громадськими організаціями, оскільки ці суб'єкти виступають учасниками регулювання трудових потоків та інтеграції мігрантів. Значущою складовою є взаємодія з міжнародними організаціями (МОМ, МОП, ЄС), які

забезпечують фінансову, технічну та консультаційну підтримку, сприяють впровадженню міжнародних стандартів та найкращих практик.

Порівняльна таблиця інструментів державної міграційної політики України та країнах ЄС представлена в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Порівняльний аналіз інструментів державної міграційної політики
України та країнах ЄС

Інструменти державної міграційної політики	Україна	Країни ЄС
1	2	3
Правові	Законодавство: «Про імміграцію», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про правовий статус іноземців». Наявні імміграційні квоти, але застосовуються частково. Процедури отримання притулку потребують модернізації та гармонізації з європейськими вимогами. Законодавство орієнтоване на контроль і безпеку.	Спільна європейська система притулку (CEAS). Дублінський регламент щодо визначення відповідальної країни за розгляд заяв біженців. Директива ЄС про Blue Card (залучення висококваліфікованих фахівців). Директиви про інтеграцію, захист прав мігрантів та їх возз'єднання з сім'єю. Єдине візове законодавство Шенгену.
Адміністративні	Контроль кордонів здійснюється Держприкордонслужбою. Візова політика диференційована залежно від країни. Частково цифровізовані процедури реєстрації та дозволів. Обмежена кількість центрів тимчасового перебування мігрантів і біженців. Реалізація процедур реадмісії залежить від двосторонніх угод.	Інтегрований контроль кордонів через агентство Frontex. Єдина Шенгенська візова політика. Повністю цифровізовані процедури. Розгалужена мережа центрів прийому біженців та інтеграційних служб. Спільні механізми реадмісії на рівні ЄС.
Економічні	Програми повернення мігрантів обмежені та фрагментарні. Система залучення висококваліфікованих кадрів нерозвинена. Пільги та стимули для бізнесу щодо працевлаштування іноземців застосовуються нерегулярно. Потенціал української діаспори використовується вибірково. Недостатня підтримка стартапів мігрантів.	EU Blue Card — єдина система залучення висококваліфікованих фахівців у ЄС. Програми Talent Partnerships, Startup Visa, інноваційні гранти. Активна фінансова та інвестиційна підтримка для інтеграції мігрантів. Податкові пільги та програми для інвесторів-мігрантів.

Продовження табл. 3.1

1	2	3
Соціально-гуманітарні	Переважає фокус на підтримці внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Обмежені інтеграційні програми для іноземців (мовні курси, соцпослуги). Частковий доступ мігрантів до медицини та освіти. Низький рівень міжкультурної адаптації. Нестача спеціалізованих соціальних програм для біженців.	Розвинуті інтеграційні програми (мовні, культурні, професійні). Повний доступ до базових соціальних послуг. Європейський фонд біженців фінансує інтеграційні та захисні програми. Високі стандарти захисту прав біженців. Значна кількість центрів для інтеграції та соціальної адаптації мігрантів.
Інформаційні	Інформаційні портали для трудових мігрантів працюють, але охоплення обмежене. Інформаційні кампанії проводяться переважно за підтримки міжнародних організацій. Відсутня єдина цифрова система моніторингу міграційних потоків. Часткова інтеграція статистичних даних.	Єдині європейські інформаційні системи: SIS, VIS, Eurodac, EES. Постійні інформаційні кампанії з питань безпечної міграції та захисту мігрантів. Розвинені механізми збору, аналізу й прогнозування міграційних даних. Інформація інтегрована на рівні ЄС.
Інституційні	Ключові органи: Державна міграційна служба України, Держприкордонслужба, Міністерство Закордонних Справ. Міжвідомча координація потребує вдосконалення. Нерівномірною участю органів місцевого самоврядування. Співпраця з міжнародними організаціями залежить від проєктного фінансування.	ЄС має розвинену інституційну систему: Єврокомісія, Європейська рада, Frontex, EUAA (Європейське агентство з питань притулку). Висока координація між країнами-членами. Системна співпраця з громадськими організаціями. Стабільне фінансування міграційної політики на рівні ЄС.

Джерело: [23]

Порівняльний аналіз інструментів міграційної політики України та країн Європейського Союзу дозволяє констатувати суттєві відмінності у підходах, рівні інституційної зрілості та стратегічних пріоритетах управління міграційними процесами. Україна перебуває на етапі поступової трансформації власної міграційної політики, орієнтуючись на європейські стандарти й водночас реагуючи на специфічні виклики, спричинені збройною агресією, масштабною трудовою міграцією та внутрішнім переміщенням населення.

Інструменти, що застосовуються в Україні, значною мірою зосереджені на контролі, безпеці та регулюванні основних процедур перебування іноземців, тоді як їх інтеграційний та економічний потенціал реалізується обмежено. Натомість країни ЄС формують комплексну, багатовимірну та інституційно стійку систему міграційного управління, засновану на принципах прав людини, соціальної інтеграції, залучення висококваліфікованих фахівців і забезпечення внутрішньої координації між державами-членами. Європейський Союз використовує цифровізовані реєстраційні механізми, сучасні інструменти відбору мігрантів, інтеграційні програми та розгалужену мережу інституцій, що забезпечує високий рівень керованості міграційних процесів і передбачуваність політики.

Вважаємо, що попри наявні позитивні зрушення, Україні необхідно посилити інституційну координацію, розширити спектр економічних та соціальних інструментів міграційної політики, а також забезпечити глибшу цифровізацію процедур і впровадження сучасних стандартів інтеграції мігрантів. Орієнтація на європейський досвід створює передумови для формування ефективної, збалансованої та людиноцентричної міграційної політики, здатної відповідати викликам глобальної мобільності та сприяти сталому розвитку держави.

Світова практика засвідчує існування кількох основних моделей міграційної політики, які відрізняються рівнем відкритості країни до міграції, ступенем регуляторного втручання, принципами інтеграції та економічними пріоритетами. Кожна модель відображає специфіку соціально-економічного розвитку держави, структуру її ринку праці, демографічні тенденції та політичні інтереси. Розуміння цих моделей є важливим для формування ефективної міграційної політики України, яка в умовах війни, демографічної кризи та активної трудової міграції потребує стратегічно виваженого підходу. Нижче наведено розгорнуту характеристику найбільш поширених моделей державної міграційної політики.

Характеристика моделей міграційної політики представлена в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Порівняльна характеристика моделей міграційної політики

№ з\п	Назва моделі	Коротка характеристика	Переваги	Недоліки
1	2	3	4	5
1.	Ліберальна	Грунтується на максимальній відкритості країни для імміграції та на пріоритеті економічної доцільності у формуванні міграційних потоків. Такий підхід характерний для Канади, Австралії, Нової Зеландії та частково США – держав, що відчувають потребу у збільшенні трудового ресурсу та прагнуть посилити власний інноваційний потенціал. Ключовою рисою цієї моделі є бальна система відбору мігрантів, яка дозволяє визначати рівень придатності кандидата для приймаючої країни за такими критеріями, як освіта, професійні навички, знання мови, досвід роботи та вік. Це забезпечує формування висококваліфікованих міграційних потоків, здатних зробити внесок у розвиток економіки. Особливості ліберальної моделі: активне залучення іноземних фахівців через програми кваліфікованої імміграції; відкриті можливості для довгострокового проживання та отримання громадянства; підтримка інноваційного розвитку через імпорт людського капіталу.	зміцнення інтелектуального потенціалу держави, розвиток високотехнологічних секторів, збільшення податкових надходжень.	ризики культурної дистанції та соціальної напруги при недостатньому рівні інтеграції, підвищене навантаження на соціальні служби в окремих регіонах.
2.	Рестриктивна (закрита) модель	Рестриктивна модель орієнтована на мінімізацію імміграції та максимальний контроль за переміщенням іноземців. Такий підхід поширений у країнах Близького Сходу (Кувейт, Саудівська Аравія), окремих державах Азії, а також у країнах, що переживають політичну або економічну нестабільність. Особливості рестриктивної моделі: жорсткий прикордонний контроль, включно з технологічним моніторингом; заборона або жорсткі квоти на імміграцію; суворі правила тимчасового перебування іноземців; обмежений доступ мігрантів до соціальних послуг.	забезпечення національної безпеки, збереження внутрішнього ринку праці, контрольованість міграційних потоків.	дефіцит робочої сили у низці секторів економіки, поширення тіньової зайнятості, соціальна вразливість іноземних працівників.

Проовження табл. 3.2

1	2	3	4	5
3.	Інтеграційна модель	Домінує у більшості країн ЄС та базується на включенні мігрантів у соціально-економічний простір приймаючої держави. Її головною метою є створення умов для успішної соціальної адаптації та професійної реалізації мігрантів, що забезпечує стабільність суспільства та економічне зростання. Особливості інтеграційної моделі: програми мовної, культурної та професійної інтеграції; широкі можливості доступу мігрантів до освіти, медицини, соціальних послуг; активна боротьба з дискримінацією та расизмом; участь держави та громадських інституцій у забезпеченні соціальної підтримки.	формування соціально згуртованих багатокультурних суспільств, зниження конфліктності, залучення мігрантів до економічного розвитку.	значні фінансові витрати на соціальні програми та інтеграційні заходи.
4.	Модель тимчасової трудової міграції	Ця модель переважає в країнах Перської затоки та Південно-Східної Азії, де існує високий попит на іноземну робочу силу, але не передбачається інтеграція мігрантів у суспільство. Особливості моделі: залучення іноземних працівників на тимчасовій основі; контрактна система, що суворо регулює умови праці; відсутність можливості отримати постійний статус або громадянство; сильна залежність працівника від роботодавця.	швидке вирішення дефіциту робочої сили, гнучкість ринку праці, низькі витрати для держави.	соціальна незахищеність працівників, ризики порушення прав людини.
5.	Комбінована модель	поєднує елементи кількох вищенаведених моделей і адаптується до мінливих умов розвитку держави. Вона застосовується у країнах із перехідною економікою та нестабільною міграційною ситуацією, таких як Україна, Польща, Туреччина. Особливості комбінованої моделі: відкритість до окремих категорій мігрантів (діаспора, висококваліфіковані фахівці); обмеження та посилений контроль для інших категорій, зокрема нелегальних мігрантів; гнучкість у регулюванні тимчасової трудової міграції; реалізація програм адаптації та інтеграції біженців і внутрішньо переміщених осіб. Ця модель забезпечує баланс між національною безпекою, економічними потребами та соціальною стабільністю.	гнучкість регулювання міграційних процесів, формування балансу між національною безпекою та економічними інтересами, підтримка ВПО	складність адміністрування та підвищенні бюджетні витрати

Джерело: [31, с. 342]

Узагальнення світових підходів до формування моделей міграційної політики свідчить, що міграційні системи функціонують у широкому діапазоні – від суворо контрольованих рестриктивних до максимально відкритих ліберальних. Кожна з моделей має свої переваги й обмеження, що визначають її ефективність у конкретних політичних, економічних та соціальних умовах.

Для України, яка перебуває у стані глибоких трансформацій, найбільш доцільною є комбінована модель, здатна забезпечити гнучке регулювання міграції, реагування на демографічні виклики та інтеграцію внутрішньо переміщених осіб. Її впровадження сприятиме формуванню збалансованої, людськоцентричної та інноваційної системи міграційного управління, що відповідатиме європейським стандартам і стратегічним пріоритетам розвитку держави.

3.2. Напрями вдосконалення міграційної політики України в контексті глобальних викликів

В умовах глобальної інтенсифікації міграційних процесів та їх трансформації під впливом нових викликів ХХІ століття міграційна політика України потребує суттєвого переосмислення та модернізації. Широкомасштабне вторгнення російської федерації у лютому 2022 року спричинило найбільшу кризу вимушеного переміщення населення у світовій історії, внаслідок чого понад 6,8 мільйонів українців опинилися за межами країни. Водночас Україна продовжує функціонувати як держава походження, призначення та транзиту мігрантів, що обумовлює необхідність комплексного підходу до регулювання міграційних процесів.

Чинна Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 року № 482-р, потребує оновлення з урахуванням кардинальних змін міграційної ситуації. У контексті глобальних викликів, серед яких виділяють збройні конфлікти, кліматичні зміни, демографічні дисбаланси та економічні трансформації, вдосконалення міграційної політики стає одним із

пріоритетів державного управління. Прогнози Світового банку свідчать про можливість переміщення до 216 мільйонів осіб до 2050 року внаслідок кліматичних змін, що підкреслює масштаб викликів, з якими стикається міжнародна спільнота.

Міграційна політика України має узгоджуватися з економічною, регіональною, зовнішньою політикою, політикою зайнятості, соціального захисту та освіти, забезпечуючи міжсекторальну координацію та врахування європейських стандартів у контексті імплементації Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Формування нової стратегії до 2035 року, над якою працюють провідні наукові інституції та громадські організації, має на меті досягнення стабільного демографічного розвитку та забезпечення економіки робочою силою через ефективне управління міграційними потоками.

Напрями удосконалення міграційної політики в Україні зображено на рис.3.2.

Рис. 3.2. Напрями покращення міграційної політики України

Джерело: розроблено автором

Перший напрям стосується стратегічного планування та інституційної спроможності. Необхідним є створення концептуального документа – нової Стратегії державної міграційної політики до 2035 року, який враховуватиме наслідки широкомасштабної війни, демографічні прогнози та глобальні міграційні тренди. Стратегія має базуватися на міжвідомчому підході із

залученням Міністерства внутрішніх справ, Державної міграційної служби, Держприкордонслужби, Міністерств економіки, соціальної політики, освіти та науки, Національного банку України та Академії наук. Водночас слід здійснити модернізацію інфраструктури Державної міграційної служби, впровадити сучасні інформаційні системи обліку та моніторингу міграційних процесів, підвищити кваліфікацію персоналу та забезпечити належне фінансування міграційних програм. Інтеграція міграційної політики з іншими напрямками державної політики передбачає узгодження міграційної стратегії з економічною, регіональною, зовнішньою політикою, політикою зайнятості, соціального захисту та освіти для забезпечення комплексного підходу до використання потенціалу міграції.

Другий напрям охоплює політику повернення та реінтеграції українських мігрантів. Враховуючи різницю в складі міграційних потоків за країнами перебування (у Польщі переважають молодь та жінки, у Німеччині – чоловіки старшого віку), необхідно розробити індивідуалізовані програми повернення, що враховують специфічні потреби різних категорій мігрантів. Важливим є створення економічних стимулів для добровільного повернення через механізми фінансової підтримки для репатріантів, включаючи програми мікрокредитування, допомогу в працевлаштуванні, житлові субсидії та підтримку підприємницької діяльності. Доцільним видається трансформування щомісячної фінансової підтримки мігрантів у країнах ЄС в одноразову значну допомогу при поверненні в Україну за зразком Швейцарської моделі. Програми реінтеграції та соціальної адаптації мають забезпечувати психологічну підтримку, визнання закордонних кваліфікацій та дипломів, спрощення процедур працевлаштування, створення умов для доступу до якісної освіти та медичних послуг для повернених мігрантів та їхніх сімей. Партнерська взаємодія з Європейським Союзом передбачає формування нової політики співпраці щодо поступової відмови від фінансової підтримки українських мігрантів у країнах-членах на користь інвестицій у програми повернення та реінтеграції в Україні.

Третій напрям присвячено регулюванню еміграції та захисту прав трудових мігрантів. Сприяння легальній трудовій міграції вимагає розвитку двосторонніх угод з країнами-реципієнтами щодо умов працевлаштування українських громадян, захисту їхніх трудових та соціальних прав, забезпечення прозорості міграційних процедур. Мінімізація негативних наслідків трудової еміграції можлива через запровадження механізмів збереження зв'язків з діаспорою, залучення коштів трудових мігрантів у національну економіку через спрощення процедур грошових переказів, інвестиційних програм, створення привабливих умов для інвестування в українські підприємства. Протидія нелегальній міграції та торгівлі людьми передбачає посилення прикордонного контролю, удосконалення системи виявлення та припинення діяльності організованих груп, що займаються незаконним переправленням мігрантів, забезпечення захисту жертв торгівлі людьми.

Четвертий напрям стосується управління імміграцією та інтеграції іноземців. Залучення іноземної робочої сили відповідно до потреб економіки потребує розробки механізмів селективної імміграції, що враховують дефіцит кваліфікованих фахівців на українському ринку праці, запровадження спрощених процедур отримання дозволів на роботу для затребуваних спеціальностей. Імплементация європейських стандартів інтеграції іноземців охоплює створення програм мовної та культурної адаптації, забезпечення доступу до освіти, медичного обслуговування та соціальних послуг для легальних мігрантів, запровадження інтеграційних курсів. Вдосконалення процедур надання міжнародного захисту передбачає забезпечення шукачів притулку можливістю розгляду їхніх заяв через ефективні та справедливі процедури, створення належної інфраструктури та умов для проживання осіб, яким надано статус біженця чи додатковий захист.

П'ятий напрям охоплює адаптацію до глобальних викликів. Врахування кліматичних факторів міграції вимагає прогнозування та підготовки до можливих міграційних потоків, спричинених кліматичними змінами, розробки превентивних заходів для мінімізації вимушеного переміщення населення через

екологічні катастрофи. Управління міграційними потоками в умовах геополітичних викликів передбачає забезпечення гнучкості міграційної політики для адекватного реагування на збройні конфлікти, політичні кризи та інші форс-мажорні обставини, що впливають на міграційні процеси в регіоні. Врахування демографічних трендів означає інтеграцію міграційної політики у загальну демографічну стратегію держави, спрямовану на подолання депопуляції, старіння населення та забезпечення сталого демографічного розвитку.

Шостий напрям присвячено цифровій трансформації міграційних процесів. Розбудова електронних систем управління міграцією передбачає впровадження цифрових платформ для подання документів, моніторингу міграційних потоків, обміну інформацією між компетентними органами, створення єдиної бази даних мігрантів. Зниження адміністративних бар'єрів можливе через спрощення процедур реєстрації місця проживання, оформлення документів, отримання дозволів через електронні сервіси, скорочення строків розгляду заяв. Електронний документообіг охоплює перехід на біометричні документи, електронні візи, цифрові посвідчення особи для іноземців, що підвищить безпеку та ефективність міграційного контролю.

Сьомий напрям стосується міжнародної співпраці та євроінтеграційного виміру. Імплементация Пакту ЄС про міграцію та притулок передбачає поступову адаптацію українського законодавства до нових стандартів Європейського Союзу, запроваджених у червні 2024 року, участь у механізмах солідарності та розподілу відповідальності за управління міграцією. Розвиток діалогу з міжнародними організаціями вимагає поглиблення співпраці з Міжнародною організацією з міграції (МОМ), УВКБ ООН, Європейським агентством з прикордонного та берегового контролю (Frontex), обміну найкращими практиками у сфері управління міграцією. Регіональна співпраця охоплює координацію зусиль з країнами-сусідами щодо управління транзитними міграційними потоками, боротьби з нелегальною міграцією, реадмісії, обміну інформацією про міграційні ризики.

Восьмий напрям присвячено науковому та інформаційному забезпеченню. Створення системи комплексного моніторингу міграційних процесів передбачає регулярне проведення досліджень міграційної ситуації, збір та аналіз статистичних даних, прогнозування майбутніх трендів для обґрунтування управлінських рішень. Залучення наукового потенціалу вимагає розширення співпраці з Інститутом демографії та досліджень якості життя НАН України, університетами, дослідницькими центрами для розробки доказової міграційної політики. Інформаційні кампанії охоплюють проведення просвітницької роботи серед населення щодо можливостей легальної міграції, ризиків нелегального працевлаштування, прав мігрантів, формування толерантного ставлення до іноземців.

Отже, удосконалення міграційної політики України в контексті глобальних викликів вимагає системного підходу, що поєднує стратегічне планування, інституційну модернізацію, міжнародну співпрацю та врахування найкращих світових практик. Нова Стратегія державної міграційної політики до 2035 року має забезпечити баланс між залученням іноземних фахівців, поверненням українських мігрантів та збереженням трудового потенціалу для повоєнної відбудови держави. Реалізація запропонованих напрямів сприятиме використанню позитивного потенціалу міграції для національного розвитку, мінімізації негативних наслідків, захисту прав мігрантів та інтеграції України у європейський міграційний простір.

Висновки до розділу 3

За результатами проведеного дослідження були зроблені наступні висновки.

Проведений аналіз інструментів державної міграційної політики засвідчив, що ефективне управління міграційними процесами потребує комплексного поєднання правових, адміністративних, економічних, соціальних, інформаційних та інституційних механізмів. Порівняння української моделі з практиками ЄС показує, що вітчизняна політика все ще значною мірою

орієнтована на контроль і безпеку, тоді як європейська – на інтеграцію, залучення висококваліфікованих кадрів, міждержавну солідарність та багато-рівневе управління. Вивчення світових моделей міграційної політики дало змогу встановити, що ліберальна, рестриктивна, інтеграційна, модель тимчасової трудової міграції та комбінована система відображають різні пріоритети держав, їхні демографічні потреби та соціально-економічні умови. Для України, з огляду на військові виклики, наявність значної кількості ВПО, активну трудову міграцію та демографічну кризу, найбільш прийнятною є саме комбінована модель. Вона дозволяє балансувати між необхідністю забезпечення національної безпеки та стимулюванням економічного розвитку, реагувати на змінні потреби ринку праці, інтегрувати окремі категорії мігрантів і водночас посилювати контроль за нелегальною міграцією. Реалізація такої моделі створює підґрунтя для формування гнучкої, адаптивної та людиноцентричної міграційної політики України.

Удосконалення міграційної політики України в умовах глобальних трансформацій передбачає необхідність стратегічного оновлення чинної системи управління, посилення міжвідомчої координації та модернізації інституційної інфраструктури. Запропоновані напрями розвитку, зокрема запровадження Стратегії міграційної політики до 2035 року, розробка комплексних програм повернення й реінтеграції українських мігрантів, удосконалення механізмів легальної еміграції та захисту трудових прав, формують системний фундамент для переходу до сучасної людиноцентричної моделі управління міграцією. Особливе значення мають цифровізація процедур, розвиток інформаційно-аналітичних систем, посилення співпраці з ЄС та міжнародними організаціями, а також адаптація міграційної політики до викликів, спричинених війною, кліматичними змінами та демографічним старінням. Реалізація окреслених напрямів сприятиме створенню збалансованої та стійкої моделі міграційного управління, здатної одночасно забезпечувати національні інтереси, підтримувати економіку трудовими ресурсами та гарантувати дотримання прав мігрантів. Важливим результатом удосконаленої

політики стане формування сприятливих умов для повернення українських громадян з-за кордону, інтеграції іноземних фахівців, розвитку людського капіталу та мінімізації негативних наслідків вимушеної і економічної міграції. Гармонізація української міграційної політики з європейськими стандартами забезпечить зміцнення позицій України в європейському міграційному просторі та сприятиме сталому соціально-економічному розвитку держави у довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу вирішити важливе науково-практичне завдання щодо поглиблення теретичних і метродичних засад та розробки прикладних рекомендацій із управління міграційними процесами в умовах глобалізації світової економіки. Одержані результати дозволяють сформулювати наступні висновки.

Узагальнення теоретичних підходів дозволило розглядати міграційні процеси як багатовимірне, багатоетапне явище, що сформувалося історично від короткодистанційних переміщень первісних спільнот до інституціоналізованої трудової, освітньої та підприємницької міграції в умовах глобалізації. Міграція набуває статусу ключового об'єкта міждисциплінарних migration studies і сучасної міграціології, по-різному інтерпретується на макро-, мезо- та мікрорівнях, а також через призму різних наукових дисциплін. У глобальній економічній системі міграційні процеси виступають невід'ємним елементом світового поділу праці, механізмом перерозподілу людського капіталу та інструментом забезпечення демографічної і соціально-економічної збалансованості, водночас породжуючи як можливості розвитку, так і ризики для країн-донорів та країн-реципієнтів.

Систематизація міграційних процесів за низкою критеріїв (тривалість перебування, ступінь добровільності, правовий статус, напрям переміщення, рівень кваліфікації, економічні мотиви, форма організації, географічний масштаб) дозволила комплексно охарактеризувати структуру міжнародних трудових потоків. Виділення постійної, тривалої та тимчасової міграції, добровільних і вимушених переміщень, легальних і нелегальних форм, еміграції, імміграції та рееміграції, висококваліфікованих та низькокваліфікованих потоків, а також таких форм, як маятникова, освітня, підприємницька, дозволило пов'язати мотивацію мігрантів із інституційними умовами приймаючих країн. Така класифікаційна рамка є важливою методологічною основою для аналізу структурних зрушень на світовому ринку праці, оцінювання наслідків міграції для відтворення трудового потенціалу та

формування обґрунтованої державної політики у сфері регулювання міжнародної мобільності робочої сили.

Проведений огляд моделей державного регулювання засвідчив, що ефективна міграційна політика базується на поєднанні нормативно-правових, економічних, соціально-демографічних, інституційних та інформаційних інструментів, інтегрованих у певну модель управління. Виокремлення базової, ситуативної, розширеної та комплексної моделей відображає різний ступінь втручання держави та глибину опрацювання всіх етапів міграційного циклу – від виїзду до інтеграції й реєміграції. З урахуванням міграційного профілю України як донора робочої сили та недостатнього використання міграційного капіталу для національного розвитку, теоретично найбільш відповідною є комплексна модель, однак з огляду на ресурсні й інституційні обмеження наразі більш реалістичною є розширена модель, орієнтована на мінімізацію регресивних і дезінтеграційних ефектів міграції та максимізацію її прогресивного впливу на соціально-економічний розвиток.

Узагальнюючи результати дослідження сучасних тенденцій та масштабів міграції в Україні, встановлено, що міграційні процеси трансформувалися з локального демографічного явища у системний чинник соціально-економічного розвитку. Ретроспективний аналіз міграційних хвиль від «старої» та «нової» еміграції кінця XIX – середини XX ст. до «заробітчанської», «інтелектуальної», «корпоративної» та вимушеної воєнної міграції засвідчив зміну мотиваційного ядра міграції: від виживання та базової економічної безпеки до прагнення професійної реалізації, кращої якості життя та безпеки в умовах війни. У 2000-2024 рр. Україна остаточно закріпилася в статусі країни-донора робочої сили з високим рівнем зовнішньої мобільності, а повномасштабна агресія 2022 року спричинила безпрецедентний міграційний шок, що вивів масштаби зовнішньої та внутрішньої міграції на рівень найбільших переміщень населення в Європі XXI ст. При цьому міграція набула стійкого, багатокомпонентного характеру, поєднуючи економічні, гуманітарні, освітні та безпекові мотиви.

Комплексна оцінка економічних, соціальних та демографічних наслідків міжнародної міграції засвідчила їхній глибоко амбівалентний характер. З одного боку, міграція зумовила скорочення трудового потенціалу, посилення дефіциту кадрів у ключових секторах економіки (промисловість – до 35%, будівництво – до 35%, медицина – до 21%), втрату частини висококваліфікованих фахівців, поглиблення регіональних диспропорцій, прискорене старіння населення (частка осіб 60+ перевищила 25%), падіння народжуваності (з 293 тис. у 2020 р. до 187 тис. у 2022 р.) та формування гендерних і вікових дисбалансів. Масштабна зовнішня та внутрішня мобільність трансформувала структуру домогосподарств, спричинила зростання кількості транснаціональних сімей, посилила навантаження на соціальну й освітню інфраструктуру західних регіонів (на 15-30%) та підвищила соціальну вразливість ВПО (ризик бідності 43% проти 27% серед інших груп). З іншого боку, зростання обсягів грошових переказів (з 12,1 млрд дол. США у 2020 р. до 17 млрд дол. у 2022 р.) підтримало рівень добробуту домогосподарств, сприяло валютній стабільності та частково пом'якшило соціальні наслідки кризи. Водночас стійкі тенденції депопуляції, старіння та відтоку репродуктивного й інноваційно-активного населення формують довгострокові ризики для демографічної та економічної безпеки України.

Дослідження особливостей міграційних процесів України в контексті моделей Pull–Push та міграційних систем дозволило поглибити теоретико-методологічне розуміння їхньої природи. Поєднання потужних «штовхаючих» факторів (війна, економічна нестабільність, руйнування інфраструктури, безпекові загрози) та «тягнучих» факторів (високий рівень соціального захисту, відкриті ринки праці та освіти, тимчасовий захист у ЄС) зумовило перехід від переважно трудової до захисно-гуманітарної моделі міграції з виразною фемінізацією (частка жінок зросла до 65-68%) та омолодженням потоків (частка дітей 18-22%). У межах міграційних систем сформувалися стійкі канали мобільності між Україною та країнами ЄС (польська, німецька, чеська системи), що посилюють імовірність довгострокового закріплення українських

мігрантів за кордоном (понад 40% висловлюють намір залишатися щонайменше п'ять років). Це актуалізує потребу в переорієнтації державної міграційної політики: від пасивного реагування на відтік населення – до активного управління реєміграційним потенціалом, інтеграції міграційного капіталу в національну економіку, стимулювання повернення молоді та мінімізації демографічних втрат у довгостроковій перспективі.

Проведений аналіз інструментів державної міграційної політики засвідчив, що ефективне управління міграційними процесами потребує комплексного поєднання правових, адміністративних, економічних, соціальних, інформаційних та інституційних механізмів. Порівняння української моделі з практиками країн ЄС показує, що вітчизняна політика все ще значною мірою орієнтована на контроль і безпеку, тоді як європейська – на інтеграцію, залучення висококваліфікованих кадрів, міждержавну солідарність та багаторівневе управління. Вивчення світових моделей міграційної політики (ліберальної, рестриктивної, інтеграційної, моделі тимчасової трудової міграції та комбінованої системи) дало змогу встановити, що вони відображають різні пріоритети держав, їхні демографічні потреби та соціально-економічні умови. Для України, з огляду на військові виклики, наявність значної кількості ВПО (3,7-5,3 млн осіб), активну трудову міграцію (6,2 млн осіб за кордоном) та демографічну кризу, найбільш прийнятною є комбінована модель. Вона дозволяє балансувати між необхідністю забезпечення національної безпеки та стимулюванням економічного розвитку, реагувати на змінні потреби ринку праці, інтегрувати окремі категорії мігрантів і водночас посилювати контроль за нелегальною міграцією.

Удосконалення міграційної політики України в умовах глобальних трансформацій передбачає необхідність стратегічного оновлення чинної системи управління, посилення міжвідомчої координації та модернізації інституційної інфраструктури. Запропоновано вісім ключових напрямів вдосконалення: 1) стратегічне планування та інституційна спроможність (розробка Стратегії до 2035 року, модернізація інфраструктури ДМС, інтеграція

міграційної політики з іншими напрямками державної політики); 2) політика повернення та реінтеграції українських мігрантів (диференційовані програми повернення, економічні стимули, реінтеграційна підтримка, партнерство з країнами ЄС); 3) регулювання еміграції та захист прав трудових мігрантів (двосторонні угоди, збереження зв'язків з діаспорою, протидія нелегальній міграції); 4) управління імміграцією та інтеграція іноземців (селективна імміграція, програми адаптації, вдосконалення процедур надання захисту); 5) адаптація до глобальних викликів (врахування кліматичних, геополітичних та демографічних трендів); 6) цифрова трансформація міграційних процесів (електронні системи управління, зниження адміністративних бар'єрів, електронний документообіг); 7) міжнародна співпраця та євроінтеграційний вимір (імплементация Пакту ЄС про міграцію, діалог з міжнародними організаціями, регіональна координація); 8) наукове та інформаційне забезпечення (моніторинг міграційних процесів, залучення наукового потенціалу, інформаційні кампанії). Реалізація окреслених напрямів сприятиме створенню збалансованої та стійкої моделі міграційного управління, здатної одночасно забезпечувати національні інтереси, підтримувати економіку трудовими ресурсами та гарантувати дотримання прав мігрантів, що є критично важливим для повоєнного відновлення та довгострокового соціально-економічного розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бараняк І. Є. Демографічне відтворення в умовах формування та розвитку територіальних міграційних систем : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07. Вінниця, 2020. 261 с.
2. Безуглий П. Г. Теоретичні засади дослідження міграційних процесів. *Політичне життя*. 2018. № 1. С. 5–13
3. Бідак В. Я. Моніторинг наслідків вимушеної міграції в контексті підвищеної ризикованості суспільства. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 3. С. 88–94.
4. Біль М. М. Просторова мобільність населення та її регулювання у контексті політики людського розвитку : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.07. Вінниця, 2019. 550 с.
5. Біль М. М., Попадинець Н. М. Людський розвиток і мобільність населення крізь призму національних особливостей: соціоекономічний вимір та управлінський концепт. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2020. Вип. 2(142). С. 55–61.
6. Бортник Н. П., Мороз Н. С. Міграціологія як наука про кількісно-якісні показники міграції населення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 850. С. 9–15.
7. Боярська О. А., Поплавський О. О. Цивілізаційна парадигма С. Хантингтона та сучасна «лінія розлому» України. *Політологічний вісник*. 2015. Вип. 79. С. 301–311.
8. Букіна Т., Зленко Н. Міграційна криза як складова російсько-української війни. *Вісник Львівського університету*. 2023. Випуск (48), 196-201. <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.48.24> (дата звернення: 02.11.2025)
9. Бухтіарова А. Г., Тетерева О. Ю. Фінансовий моніторинг як інструмент детінізації банківської системи. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2019. № 3. С. 59–65.

10. Васильців Т. Г., Іляш О. І., Лупак Р. Л. Проблеми та засоби конвергенції соціальної безпеки в Україні та ЄС. *Бізнес Інформ*. 2018. № 12(491). С. 8–14.
11. Величко К. Ю., Носач Л. Л., Печенка О. І. Міграційні процеси в Україні: сучасні тенденції та соціально-економічні наслідки. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2017. Вип. 2(26). С. 232–246.
12. Винничук Р. О. Теоретичні підходи до аналізування динаміки та стану трудової міграції в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 42. С. 145–150.
13. Горбань С., Біленко О., Трубнік Т. Вплив міграційних процесів на економіку України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 49. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-49-26.
14. Дзюба О., Левіщенко О., Томченко Б. Вплив міграційної кризи на економіку України. *Економіка та суспільство*. 2025. Випуск (72). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-72-36> (дата звернення: 02.11.2025)
15. Дон О. Д. Глобальні тренди міжнародної трудової міграції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 21–22. С. 91–96.
16. Електронні реєстри: європейський досвід створення та використання : монографія / за ред. О. М. Гладуна ; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Київ, 2021. 271 с.
17. Жук Р. В., Лаврентьев М. М. Вплив міграційних процесів на національну економіку. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 73. DOI: 10.32782/2524-0072/2025-73-43.
18. Загурська-Антонюк В. Ф., Мошенський С. З. Механізми державного регулювання у сфері трудової міграції сучасної України. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 1. С. 180–184.
19. Зануда А. Втеча від війни чи свідомий виїзд. Як змінилася міграція з України і якими будуть її наслідки. URL:

<https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c93px84133jo>. (дата звернення: 02.11.2025)

20. Інтерфакс-Україна. Кількість біженців з України зі статусом тимчасового захисту в ЄС у грудні зросла на 25,6 тис. Євростат URL : <https://interfax.com.ua/news/general/1046955.html>. (дата звернення: 02.11.2025)

21. Інфляційний звіт. Січень 2025 року. Київ : Національний банк України, 2025. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2025-Q1.pdf?v=9. (дата звернення: 02.11.2025)

22. Калініна С. П., Коровчук Ю. І., Кушнарєнко О. П. Міжнародний ринок праці в умовах глобалізації: міграційний дискурс. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. Маріуполь, 2018. Вип. 35. С. 69–76.

23. Капінус О. Державне регулювання внутрішньої вимушеної міграції: понятійно-категоріальний апарат. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3. С. 17–25.

24. Кисельова О. І. Війна в Україні та вимушена міграція як чинники впливу на міграційну політику ЄС. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*. 2023. Вип. 36. С. 137–144. URL: <https://nzlubb.org.ua/index.php/journal/article/view/726/662>. (дата звернення: 02.11.2025)

25. Корнієнко О. О. Соціально-економічний аспект регіональної асиметрії міграційних процесів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07. Київ, 2018. 22 с.

26. Кравчик Ю. В., Поліщук В. В. Інституційно-правовий механізм регулювання міграційних процесів. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2021. Вип. 3(294). С. 154–157.

27. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2. С. 11–26.

28. Лупак Р. Л. Державна політика імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та інструменти реалізації : монографія. Львів : Вид-во ННВК «АТБ», 2018. 527 с.

29. Лупак Р. Л., Поліщук В. В. Аналітичні характеристики внутрішніх та зовнішніх векторів міграції населення України. *Бізнес Інформ*. 2021. № 8. С. 54–60.
30. Майданік І. П. Темпоральні характеристики зовнішньої трудової міграції в Україні. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2020. 255 с
31. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД, 2018. 472 с.
32. Махонюк О. В. Формування та розвиток ринку міграційних послуг в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07. Вінниця, 2019. 23 с.
33. Мельник Т. М., Лошенко О. В. Вплив міжнародної трудової міграції на економіку України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 12. С. 29–35.
34. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання / наук. ред. У. Я. Садова ; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 263 с.
35. Напорчук Д. Дослідження впливу вимушеної міграції на демографічний стан, економічний розвиток та соціальну ситуацію в Україні. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic sciences*. 2024. Т. 330, № 3. С. 48–53. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-6> (дата звернення: 02.11.2025).
36. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002–2019 рр. : монографія / за ред. О. М. Гладуна ; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Київ, 2020. 174 с.
37. Оцінювання середовища міграційної активності населення : методичні рекомендації / Т. Г. Васильців, О. О. Левицька, О. П. Мульська ; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2019. 41 с.

38. Пелех О. Б., Юськів Б. М. Грошові перекази мігрантів у структурі валового внутрішнього продукту України. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 22. С. 10–18.

39. Пилипенко В. В., Пилипенко Н. М. Макроекономічні наслідки міжнародної міграції в умовах глобалізації світової економіки. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 61. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-61-52.

40. Поліщук В. В. Державне регулювання міграційних процесів як системна передумова соціально-економічного забезпечення розвитку інноваційного підприємництва. Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. інтернет-

41. Поліщук В. В. Напрями державного регулювання міграційних процесів у контексті забезпечення соціально-економічного розвитку. Підприємництво і торгівля: тенденції розвитку : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20–21 трав. 2021 р.). Одеса : ОНПІ, 2021. С. 122–124.

42. Поліщук В. В. Пріоритетні напрями державного регулювання міграційних процесів в контексті забезпечення соціально-економічного розвитку України. *Проблеми та перспективи розвитку бізнесу в Україні : матеріали міжнар. конф.* (Львів, 19 лют. 2021 р.). Львів : ЛТЕУ, 2021. С. 44–46.

43. Попик О. В. Еколого-економічні аспекти міграційних процесів. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 36. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-36-39.

44. Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні : Закон України від 17.12.2020 р. № 1116-IX. 2020. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text>. (дата звернення: 02.11.2025)

45. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020р. № 695. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 02.11.2025)

46. Про затвердження плану заходів на 2018–2021 роки щодо реалізації Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року :

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.08.2018 р. №602-р. 2018.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-20182021-roki-shchodo>. (дата звернення: 02.11.2025)

47. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2015р. № 423. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 02.11.2025)

48. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 05.11.2015 р. № 761-VIII. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text>. (дата звернення: 02.11.2025)

49. Риндзак О. Т. Міграційна політика в системі інтеграційних процесів України : дис. ... д-ра екон. наук. : 08.00.07 / Вінниця, 2020. 516 с.

50. Риндзак О. Т. Міграційна політика в Україні: виклики та інтеграційні перспективи : монографія / НАН України, ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього». Львів: Каменяр, 2019. 422 с.

51. Ровенчак О., Яворський М. Міжнародна міграція як виклик безпеці: особистісний, національний та глобальний виміри. Політичний менеджмент. 2013. № 1-2. С. 212–226.

52. Романюк М. Д., Смутчак З. В. Проблема освітньої міграції в аспекті реформування вищої освіти. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 22. С. 716–719.

53. Томашук І. В., Болтовська Л. Л. Міграційні процеси у контексті глобалізації світової економіки. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 40. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-40-50. (дата звернення: 02.11.2025)

54. Ушенко Н.В., Кожемякіна С.М., Тупіка А.С. Соціальні інновації та соціальна відповідальність: як людський чинник впливає на сталий розвиток міста. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. Том 2. № 14. 2024. С. 439-447. DOI: <http://doi.org/10.32750/2024-0239> (дата звернення: 02.11.2025)

55. Аналітична записка Аналіз стану міграційних процесів в Україні
URL: <https://horizon.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/08/A3-Аналіз-стану-міграційних-процесів-в-Україні.pdf> (дата звернення: 02.11.2025)
56. Naporchuk, D. (2024). Дослідження впливу вимушеної міграції на демографічний стан, економічний розвиток та соціальну ситуацію в Україні. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 330(3), с. 48–53.
<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-6>
57. UNHCR. Operational Data Portal: Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 02.11.2025)
58. IOM Ukraine. General Population Survey 2022–2024. URL: <https://ukraine.iom.int> (дата звернення: 02.11.2025)
59. European Commission. Temporary Protection for Persons Fleeing Ukraine. URL: <https://ec.europa.eu> (дата звернення: 02.11.2025)
60. Eurostat. Asylum and Temporary Protection Statistics. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat> (дата звернення: 02.11.2025)
61. Eurostat. 4.3 million under temporary protection in December 2024
URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn20250210-1>.
(дата звернення: 02.11.2025)
62. KSE Institute. Stimulating Growth in Ukraine and Policies for Migrants' Return. Economic Policy Advisory Council Paper, 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/06/Economic_Council_Paper_2_Stimulating_Growth_in_Ukraine_and_Policies.pdf (дата звернення: 02.11.2025)
63. Державна служба статистики України. Офіційний вебсайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.11.2025).
64. Міністерство економіки України. Офіційний вебсайт. URL: <https://www.me.gov.ua/> (дата звернення: 03.11.2025).
65. The World Bank. Official website. URL: <https://www.worldbank.org/> (дата звернення: 01.11.2025).